

Rus Diplomatik Yazışmalarında¹ II. Meşrutiyet'in İlanı Arifesinde Rumeli ve Hürriyetin İlanı

Şahin Doğan*

3144

Bu makalede, söz konusu dönemde Rusya'nın Rumeli ve İstanbul'da görev yapan diplomatlarının telgraf, mektup ve raporları ışığında Osmanlı İmparatorluğu'nun II. Meşrutiyeti İlanı arifesinde Rumeli'de başlayan ihtilal hareketleri, Meşrutiyetin İlanı ve sonrasında gelişmeler ile İmparatorlukta bu gelişmelerin diplomatik çevrelerdeki yansımaları ele alınmıştır.

Giriş

II. Meşrutiyet'in ilanı süreci günümüzde hâlâ araştırmacıların önemle üzerinde durdukları sadece bilimsel değil aynı zamanda Türk siyasî hayatının da başlıca araştırma konularından biridir. Zira bu sürecin her açıdan tetkik edilmesi yakın dönem Türk siyasî hayatının dinamiklerinin anlaşılması hususunda büyük önem arz etmektedir. Bu dönem, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin izlediği siyaset, İmparatorluğun gayr-i Müslim tebaasının davranışları, Türk olmayan Müslümanların tutumu, Türklerin ve Sarayın ortaya koyduğu tepkiler, ayrıca uluslararası zeminde Büyük devletlerin izledikleri politikalar, küçük Balkan devletlerinin beklentileri, yabancı kon-

soloslar, ataşeler, ajanlar, hafiyeler, çeteler vs. ve bunlara karşı verilen tepkiler gibi oldukça karmaşık bir siyasî, sosyolojik ve uluslararası ilişkilerin yaşandığı bir dönemdir. İmparatorlukta bu iklimin hissedildiği en önemli yer ise Avrupa toprakları yani Rumeli'ydi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1906 yılında teşkilatını Osmanlı topraklarına taşımanın zamanı geldiğine karar vermiş ve istibdat idaresine karşı mücadele için İmparatorluk toprakları içerisinde özellikle Makedonya'yı² bir başlama noktası olarak seçmişti. Makedonya'nın stratejik bir üs olarak seçilmesinde kendilerince birçok mantıklı neden bulunmaktaydı. Her şeyden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını hızlandıracak özellikle aktif güçler buradaydı. Jön Türkler anlamışlardı ki burayı kurtarmaya gelmemeleri halinde çok geç kalınmış ve Makedonya kaybedilmiş olacaktı. Osmanlı Devletinin düşmanları tarafından desteklenen siyasî çeteler tarafından istila edilmiş olan Makedon-

(*) Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

(1) II. Meşrutiyetin ilanı ile sonuçlanan gelişmeler birçok araştırmaya konu olmuş ve detaylı bir şekilde ortaya konulmuş olmakla birlikte günümüze kadar Türk tarih literatüründe, Türkçeye çevrilmiş olan Y. A. Petrosya'nın "Sovyet Gözüyle Jöntürkler" (bk. Yuriy Aşatoviç Petrosyan, Sovyet Gözüyle Jöntürkler, Çev.: Mazlum Beyhan; Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi yay., Ankara, 1974.) eseri ve Akdes Nimet Kurat'ın Türkiye ve Rusya isimli eserinde kullanılmış olanlar dışında Rus diplomatlarının konuya ilişkin yazışmalarının katkısı bulunmamaktaydı. Hâlbuki bölgede uluslararası ilişkiler bağlamında ayrıca bölgedeki Hıristiyan halkla yakın temasları olduğu çok iyi bilinen Rusya'nın konuya ilişkin bakış açısı ve İmparatorlukta gelişmeleri algılama ve yorumlama tarzının ortaya konulması açısından da önem arz eden bu belgeler büyük önem arz etmektedir. Bu makalede kullanılan arşiv belgeleri, A. L. Popov ve B. Y. Galina tarafından "Arhiv Vneşney Politiki" arşivi koleksiyonundan derlenmiş ve Krasny Arhiv, T.6(43), Moskova, 1930. (Bundan sonra dipnotlarda KA şeklinde gösterilecektir.)'da yayınlanmış belgelerdir. Rus Dışişleri arşivinden derlenmiş olan bu belgeler Rusya'nın Makedonya'da görev yapan ataşesi Petreyev, Manastır Rus Konsolosu Kal, dönemin Rus Dışişleri Bakanı İzvolkskiy, Rusya'nın Londra elçisi Benkendorf, Rusya İstanbul Maslahatgüzarı Nelidov, Üsküp konsolosu Orlov Rusya'nın İstanbul Askeri ataşesi Holmsen gibi Rus diplomatların telgraf, mektup ve raporlarından oluşmaktadır. Söz konusu yazışmaların, Rumeli'de başlayan ihtilal hareketlerinin başlayarak Meşrutiyetin ilanı ve sonraki gelişmeleri kronolojik olarak sistematize bir şekilde derlenmiş olması ve Rus diplomatlarının belgelere yansıyan üslup ve düşüncelerinin -zaten literatürde yer alan birçok detaylı bilgi ile-kaybına neden olmamak adına makale kaleme alınırken belgelere gerekmedikçe müdahale edilmedi. Ayrıca, II. Meşrutiyet'e ilişkin Rus diplomatik yazışmaları ışığında yapılan böyle bir çalışmanın Rus dış işleri arşiv belgeleri ve kaynakları taranarak devam ettirilmesinin önemli bir perspektife sahip olduğunu ve gerekliliğini de belirtmek isteriz.

(2) Makedonya ismi Osmanlı İmparatorluğu tarafından kullanılan bir isim değildi. Bölgeye verilen bu isim Berlin Kongresi'nden sonra Balkanlılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise bu toprakların adı Rumeli idi. Rumeli Selanik, Manastır (Bitola) ve Kosova vilayetlerinden meydana geliyordu. (bk. Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), TTK yay., Ankara, 2003, s. 580.)

üzere olduğunu görüyor, hem de hükümetin acziyle kendi kuvvetlerini güçlendiriyorlardı. Bütün bu sebepler nedeniyle 1907 Kongresi sıralarında ve ondan sonra İttihat ve Terakki en çok teşkilata, ihtilal hareketlerine ve orduya önem vermeye başladı⁶.

1905 Rus ihtilalinin Osmanlı Devleti'nde önemli tepkileri olduğu da muhakkaktır. İhtilalci hareketlerle Rus Çarının tahtı sallandıktan sonra aynı şeyin Osmanlı Devleti'nde de yapılabileceği düşüncesi istibdadı karşı mücadele eden çevrelerde büsbütün kuvvet bulmuştu. Gerek Paris'teki Jön Türkler gerekse onların Osmanlı Devleti içerisindeki taraftarları Rusya'daki ihtilal hareketini ve neticelerini merakla takip etmişlerdi⁷. 1905'te Rusya'da çıkan ayaklanmaları Şûrây-ı Ümmet gazetesi Rusya olaylarını çok kere "Okuyun, ibret alın" başlıklarıyla yayınlıyor ve Şubat 1905'den itibaren bu gazete hep zalim Çar aleyhinde ve mazlum ihtilalciler lehinde yazılar yazmaktaydı⁸.

Sultan II. Abdülhamit ve yakınları da Hariciye nezareti ve ajanlar aracılığı ile Rusya'daki kanlı olaylar, grevler, Meşrutiyetin ilanı ve nihayet Duma'nın toplantısına ait bilgi alabiliyorlardı. Rusya'daki bu ihtilal dalgasının er geç Osmanlı Devleti'ne de sirayet edeceğinden korkulmaya başlanmıştı. Zira Rus Çarı II. Nikola'nın da meşruti idareye geçmesi üzerine monarşik idarenin tek temsilcisi Sultan Abdülhamit kalmış bulunuyordu⁹.

1908 yılının başında Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan'a Avusturya sınırından Yeni Pazar sancağı üzerinden Selanik'e kadar uzanan bir demiryolu yapma imkânı sağlayan bir imtiyaz antlaşması imzaladı. Bu projenin gerçekleştirilmesi Üçlü İttifak Devletlerinin Balkanlarda sadece stratejik, siyasî ve iktisadi açıdan güçlenmesini değil aynı zamanda A. P. İzvolskiy'in söylediği gibi Makedonya'nın Germanizasyonu anlamına da gelmekteydi. Bu yeni imtiyaz Bağdat Demir Yolları ile birlikte İngiltere'nin ve Rusya'nın Osmanlı Devleti içerisindeki çıkarlarını tehdit etmekteydi.

Bu durum bu iki devleti Bâb-ı Âliye karşı diplomaside birlikte hareket etmelerine neden oldu¹⁰.

Bilindiği gibi Almanya Osmanlı Devleti ile ticaretinde de bu devletlere büyük bir rakip olmuştu. Nitekim 1907 yılına gelinceye kadar ekonomik verilerde ise son on yılda Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne ihracatı %138 büyüme sağlarken İngiltere %39, Rusya ise ancak %38 oranında ihracatlarını büyütebilmişlerdi¹¹.

9-10 Haziran 1908 tarihinde Reval'de (Talin) Rus İmparatoru II. Nikola ile İngiltere Kralı VII. Edward bir araya geldiler. Makedonya'nın geleceği konusu bu görüşmenin temelini oluşturdu. Rusya ve İngiltere Makedonya'da düzeni sağlamak için bazı tedbirler alınması hususunu ortaya attılar. Bu tedbirler içerisinde 10-12 bin kişilik bir askerî gücü Makedonya'ya sokma projesi de ortaya atıldı. Bu İngiliz-Rus reform planı bölgedeki her türlü çete hareketlerinin de yok edilmesini öngörmekteydi. Bununla birlikte İngiliz diplomasisi Makedonya'daki farklı etnik gruplar arasındaki düşmanlıkları oldukça kullanmakta ve Makedonya'yı isteyen Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ gibi Balkan devletleri arasındaki rekabeti de teşvik etmekteydi. Diğer taraftan yabancı orduların Makedonya'ya girmesi ile buranın Osmanlı Devleti'nden kopacağı çok açık olmakla birlikte bu durumun İmparatorluğun

(6) Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, C.I, Kısım:I, TTK yay., Ankara, 1991, s.403-404.

(7) Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, TTK Yay., Ankara, 2011, s.139.

(8) Bayur, *age.*, C.II, Kısım:IV, s.82-83.

(9) Kurat, *age.*, s.139-140.

(10) G. Z. Aliyev, Türtsiya v Period Praveniya Mladoturok (1908-1918 gg.), İzd.: Nauka, Moskva, 1972, s. 96.

(11) Aşağıdaki tabloda Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerden yaptığı ithalat daha detaylı bir şekilde gösterilmiştir. (bk.: M. Pavloviç vd., Türtsiya v Barbe za Nezavisimost, Moskva, 1925, s. 16.)
Osmanlı Devletinin Avrupa Devletleri olan İthalatı (Sterlin)

Ülkeler	1896-1900 yılları arasında Ortalama İhracat	1903	1905	1906	1907	Artma Oranı
İngiltere	5.701.000	5.701.000	6.965.000	8.352.000	7.809.000	%39
Avust-Macaristan	2.430.000	3.256.000	3.833.000	4.631.000	4.496.000	%89
Almanya	1.629.000	2.514.000	3.552.000	3.555.000	4.087.000	%138
İtalya	1.344.000	2.268.000	2.860.000	3.545.000	3.152.000	%133
Fransa	1.887.000	1.832.000	2.121.000	2.365.000	3.319.000	%22
Rusya	1.521.000	-	1.540.000	1.538.000	2.115.000	%38
Belçika	-	-	1.030.000	1.326.000	1.257.000	-

Avrupa topraklarını baz edinmiş olan ihtilal hareketini de hezimete uğratabilirdi. İşte bu nedenlerden ötürüdür ki Reval görüşmeleri Osmanlı toplumunun büyük bir bölümünde antiemperyalist duyguların büyümesine neden olduğu gibi İttihatçılar da Reval görüşmelerini devletin çıkarları için yeni bir ciddi tehlike olarak değerlendirdiler¹².

Reval görüşmelerinden sonra İstanbul'da birlikte hareket etme kararı alan İngiltere ve Rusya Makedonya'da reformların gerçekleştirilmesini Osmanlı Devleti'nden istemeye başladılar. Bu şekilde Rusya, Balkanlarda kesin olarak Almanya ve Avusturya-Macaristan ile ilişkilerini koparmış oldu. Böylece uluslararası siyasî durum daha da karmaşık bir hal aldı. Zira 1907-1908 Balkanlarda ve Doğu Anadolu'da reformlar yapılması meselesine bir de Balkanlarda demiryolları inşası meselesinde Rus- Avusturya çıkar çatışması eklendi¹³.

Böylece Abdülhamit iktidarına karşı yönelen Jön Türk hareketi, Avrupalı Büyük ve küçük devletlerin Osmanlı Devletinin topraklarını parçalayarak ele geçirme planlarının Devletin bütünlüğüne bir tehlike oluşturması neticesinde hız kazandı¹⁴.

Rus tarihçi A. F. Miller, "Durumu önceden kestirmek hiç zor değildi. Fırsat elden kaçırıldı mıydı ya Makedonya'da ulusal kurtuluş hareketi zafer kazanacak ya da Makedonya emperyalist devletlerin eline düşecekti. İşte Jön Türkler her iki olasılığın da gerçekleşmesini önleme kararını verdiler¹⁵." diye yazar.

Elbette ki İttihat ve Terakki hareketinin ortaya çıkışı oldukça derin ve çok yönlü toplumsal, ekonomik, siyasî ve uluslararası nedenlere sahiptir ve ihtilal hareketlerini sadece Reval görüşmelerine bağlamak oldukça sığ bir yaklaşımdır. Ancak, Haziran ayında başlayan Rumeli topraklarındaki olayların yukarıda kısaca bahsettiğimiz uluslararası gelişmelerden büyük ölçüde etkilendiği ise çok açıktır.

Zira Rumeli Reval Görüşmeleri'nden sonra çalkalanmaktaydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, memleketin başına gelen bütün felaketlerden olduğu gibi Reval Görüşmeleri kararlardan da Abdülhamit'in istibdat yönetimini sorumlu tutmaktaydı Cemiyet için artık kararların önlenmesi yolunda yapılacak tek şey bu idareyi devirmek ve harekete geçmekti¹⁶.

II. Meşrutiyetin İlanı Arifesinde Rumeli

Bütün bu gelişmeler Türk subay kadrolarında, Avrupa tahakkümünden memnun olmayan ticaret burjuvazisi içerisinde ve bir İslam ülkesinde yabancıların idaresini kabul etmeyen halk kitleleri üzerinde oldukça büyük bir memnuniyetsizlik yarattı¹⁷. Sonuçta bu iç ve dış siyasî gelişmeler temelinde Ma-

(12) G. Z. Aliyev, *age.*, s. 97.; Makedonya'yı bir çatışma bölgesi haline getiren önemli bir faktör de bu bölgedeki etnik yapıydı. Nitekim bu topraklar üzerinde Türkler çoğunlukla olmakla birlikte Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, Ulahlar, Arnavutlar ve Yahudiler gibi bir çok etnik topluluk birlikte yaşamaktaydılar ve bu etnik toplulukların bağlı oldukları artık bağımsız birer devlet haline gelmiş olan Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan gibi Balkan devletleri hem soydaşları nedeniyle hem de Makedonya toprakları için tarihi hak iddiasıyla kendi aralarında büyük bir rekabet içerisindeydiler. (Bu hususta bk. Armaoğlu, *age.*, s.581.)

(13) Y. A. Adamov, *Razdel Aziatskoy Turtsii*, İzd.: NKİD, Moskva, 1924, s. 37-38.

(14) M. Pavloviç vd., *age.*, s. 7.

(15) A. F. Miller, "Türkiye'de 1908 Burjuva Devrimi, Sovyetskoe Vostokovedeniye", No:6, 1955'den aktaran Petrosyan, *age.* S.298.

(16) Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, TTK Yay. s.26.; Avrupa'da Reval görüşmeleri ihtilali baştan olay olarak değerlendirildi. Bunun nedeni Avrupa'da ve Makedonya'da çok az sayıda kişinin gizli cemiyetlerin faaliyetlerinden haberi olmasıydı. Çoğunluk isyanlarla Reval görüşmelerinin tarihlerinin yakın olmasından ve Rumeli'deki isyanların görüşmeleri takip etmesi nedeniyle görüşmeleri isyanların nedeni olarak görmüşlerdir. Hâlbuki neredeyse tarihsel bir gerçek niteliğini kazanan bu yorum isyanların tek nedenini açıklamaktan çok uzaktır. (bk. Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Çev.: Nuran Yavuz, Kaynak Yay. 5. Baskı, İstanbul, 1999, s.17.); Stefenos Yerasimos da "...o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan yabancı devlet temsilcilerinin yaptığı gibi Temmuz ayaklanmasının doğrudan doğruya bu görüşmeye bir tepki olarak doğduğu sonucunu çıkarmak, hayli bir dar görüşlülük olur." Diyerek aynı düşüncüyü paylaşmaktadır. (Stefenos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, 2-Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına*, İstanbul, 1975, s.1056) Feroz Ahmad'ın *age.*'inde s. 24'de naklettiği Barclay'den Grey'e gönderilmiş olan bir yazıda Manastır'daki İngiliz Konsolosu'nun 12 Temmuz'da kendisini ziyaret eden bir İttihatçı yüzbaşı ile yaptığı görüşme sırasında Yüzbaşının kendisine söyledikleri de bu konuda bir fikir vermektedir. Bu görüşme sırasında İttihatçı Yüzbaşı Konsolosa arkadaşlarının, İngiltere ile eskiden beri sürdürülen dostluk politikasına dönülmesine taraftar olduklarını tekrar tekrar belirtmiş ve buradaki diğer büyük devletlerin konsoloslarıyla, onunla yaptığı görüşmeye benzer görüşmeler yapılmayacağını açıklamıştı. Oysa Reval görüşmelerinin taraflarından birinin İngiltere olduğu hatırlanırsa İttihatçıların İngiltere'ye de yakınlaşmalarını beklenirdi.

(17) M. Pavloviç vd., *age.*, s. 7.

kedonya'da 1908 yılı Haziran ayına gelindiğinde İttihat ve Terakki'nin Üçüncü Ordu mensubu subayları arasındaki propagandası büyük bir başarı gösterdi. İhtilal hareketi, mevcut rejimi ağır bir şekilde eleştiren ve Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesini isteyen hemen hemen bütün subayları kendine çekmişti. Birliklerin yüksek rütbeli komutanları ve Üçüncü Ordu komutanı Ali Rıza Paşa dahi ihtilal hareketini tasvip ediyorlardı¹⁸. Sadece III. Kolordu değil aynı zamanda II. Kolordu ve redifler de ihtilale sempati duyuyorlardı ve ilk çağrıda harekete katılmışlardı. Rusya'nın İstanbul'daki Askerî Ataşesi bu durumu halen daha süren istibdat ve despotizm sisteminin Halk içerisinde kökleşmiş memnuniyetsizliğine ve özellikle halkın hafiyelikten ve hazinenin soyulmasından nefret etmesine bağlıyordu¹⁹.

Huzursuzluk, askerî okullara kadar sızmıştı; Nitekim Üsküp'te öğrencilerin arzusu üzerine bazı öğretmenlerin görevlerine son verilmişti. Jön Türk hareketi nedeniyle birçok suikast ve adam öldürme olayı gerçekleştiriliyor ve ihtilalciler bu şekilde kendi siyasî karşıtılarıyla mücadele ediyorlardı²⁰.

Bu olayların tahkikatı için İstanbul'dan üç paşadan (Yusuf, Recep ve İsmail Paşalar) oluşan bir komisyon²¹ gönderildi. Buradaki subayların memnuniyetsizliği o kadar yüksek ki subaylar komisyon üyesi paşalara selam vermekten imtina ediyorlardı. Subayların bu ihtilalcî haleti ruhiyesi, alt rütbeliler üzerinde oldukça kötü bir etki yaratıyordu²².

Müfettiş-i Umumi Hilmi Paşa'nın bir takım düzenlemeler yapması ve Üçüncü ordunun önceki komutanı Esat Paşa'nın gelişmelere göz yumar tavrı İstanbul'da bazı siyasî çevreler tarafından Üçüncü orduda ihtilal hareketi olarak gösteriliyor ve Hilmi Paşa'nın can düşmanı Selanik valisi Rauf Paşa da bu düşüncüyü paylaşıyordu²³. 11 Haziran'da Selanik'te yaralanan Nazım Bey'in edindiği bilgileri İstanbul'a dönerek iletmesinden sonra,

Saray, Üçüncü Ordu Komutanı Esat Paşa ile Kurmay başkanı Ali Rıza Paşa'yı Üçüncü ordudaki hoşnutsuzluğun sorumluları oldukları düşüncesiyle İstanbul'a geri çağırdı. Onların yerine ise disiplin kurallarını daha sert tedbirlerle uygulayacak saraya sadık kumandanlar atanması ve hareketin böylelikle durdurulması amaçlanmaktaydı²⁴.

Esat Paşa'nın geri çağırılması ve yerine Müşir İbrahim Paşa'nın atanması, ayrıca Yıldız'ın, Müfettiş-i Umumi Hilmi Paşa'nın onaylamamasının da bir ifadesi olduğu yönünde yorumlandı. İbrahim Paşa Hıristiyan halka karşı sert tedbirleri seven biri olarak tanınıyor ve bu bağlamda her zaman Hilmi Paşa ile karşı karşıya gelmişti. İbrahim Paşa'nın şimdi ise Serez'deki Dokuzuncu Tümen'in bulunduğu Makedonya'ya dönüşü, eski düzenin yeniden oluşturulması anlamına geliyordu²⁵. Fakat İbrahim Paşa Üçüncü Ordu komutanı olduktan sonra bu beklentinin aksine liberal eğilimli olarak tanınan Makedonya Umum-i müfettişi Hilmi Paşa ile işbirliği yaptı ve hatta birlikte Sara'ya sözcüler göndermek suretiyle heyetin geri çağırılmasını dahi istediler²⁶.

İbrahim Paşa'nın başkanlığında çalışan üç paşadan oluşan Komisyon, çoğunluğu Selanik garnizonundan 15 subayın Jön Türk hareketine iştirak ettiklerini ortaya koydu. Jön Türk hareketine sempati duymayan yönetim temsilcilerinin tutuklanarak askerî bir isyan

(18) KA, s.11, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 25-30 Haziran 1908 Tarihleri Arasındaki Raporlarından.

(19) KA, s.30, İstanbul'daki Askerî Ataşenin 24 (11) Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(20) KA, s.11, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 25-30 Haziran 1908 Tarihleri Arasındaki Raporlarından.

(21) II. Abdülhamit'in cemiyet üzerine incelemelerde bulunmak üzere Selanik'e İsmail Mahir Paşa'nın başkanlığında Heyet-i Nashi adıyla gönderdiği komisyon. Komisyonun resmîyette gönderilme nedeni Padişahın ilgililere selamını bildirmek ve hükümet emirlerine saygı gösterilmesinin önemini bildirmek olmakla birlikte bu komisyonun temel görevi ordu içindeki ihtilalcî düşünceleri araştırmaktı. Komisyonun bu gizli görevi Selanik'te herkes tarafından öğrenilmişti. (Karal, *age.*, s.28.)

(22) KA, s.11, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 25-30 Haziran 1908 Tarihleri Arasındaki Raporlarından.

(23) KA, s.11, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 25-30 Haziran 1908 Tarihleri Arasındaki Raporlarından.

(24) Ahmad, *age.*, s.18.

(25) KA, s.11,12, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 25-30 Haziran 1908 Tarihleri Arasındaki Raporlarından.

(26) Ahmad, *age.*, s.18.

çıkarmaya hazırlanıldığına dair deliller ortaya çıktı²⁷.

Bu durum üzerine Komisyon üyeleri arasında görüş ayrılığı ortaya çıktı. Yusuf Paşa ve Recep Paşa, olayı büyütmeden, hafifleterek göstermeye karar verdiler. İsmail Paşa ise tam tersi durumu oldukça ciddiye alıyor ve bütün bunların sorumlusu olarak Jön Türk hareketinin gizli koruyucusu ve başı olduğunu ileri sürdüğü Hilmi Paşa'yı sorumlu tutuyordu²⁸.

Müfettiş Hilmi Paşa, bundan sonra büyük devletlerin isteklerine karşı attığı her adım onun için bir suçlama yaratması nedeniyle içinde bulunduğu durumunun ne kadar zor olduğundan yakınırken bu sıkıntılara bir de Hilmi Paşa'nın en aktif taraftarlarından biri olan Enver Bey'in hareket içerisinde olduğunun ortaya çıkması ve tutuklanmaktan kurtulmak için saklanması eklendi. Bu durumun Hilmi Paşa'yı derinden etkilememesi mümkün değildi²⁹.

Temmuz ayı içerisinde diğer bütün sorunlar tamamen arka plana itilmiş ve Makedonya'da bulunan bütün askerî ve sivil idareciler sadece Üçüncü Ordu birliklerindeki Jön Türk propagandası davasının tahkikatı ile meşgullerdi³⁰.

Bu tahkikatlar neticesinde, iki küçük rütbeli subayın verdikleri ifadelerle göre, askerî tahkikatı yapanlar, Manastır vilâyetinin güneyinde İttihat Terakki Cemiyeti ile Arnavut ihtilalci komiteleri arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymayı başardılar: Öyle ki, Resne, Prespe, Prilepe, Kruşev ve Ohri'de (Manastır Vilâyeti) bulunan İttihat Terakki'nin subay kadroları, Koritse şehrinde en önemli Arnavut komitesi ile çok yakın ilişkiler kurmuş ve görünüşe göre ortak bir harekât planı hazırlamışlardı³¹.

3 Temmuz günü, Resne'deki garnizon komutanı köken olarak Arnavut olan teğmen Niyazi Efendi, askerî kasayı ele geçirip 600 bin lira ve hazineye ait onlarca silahları alıp

kaçtı. Belediye reisi Cemaleddin Efendi, Jandarmanın subayı Bahri Efendi ve bir polis de Niyazi Efendi'ye katıldılar. Niyazi efendiye katılan bu kişilerin hepsi de Arnavut kökenli idiler. Niyazi Efendi, kaçmadan evvel şifreli telgraflar aracılığı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Prespe'deki iki temsilcisi olan subaylardan Sadık ve Osman efendi ile temas kurmuş ve bu kişiler de Niyazi'ye katılmışlardı³². Bu kişilerin hepsi, ormanlık ve ulaşılması güç bir yer olan Valahçi kasabası (Prespe ve Resne arasında) civarını buluşma noktası olarak kararlaştırmışlardı. Onlarla birlikte kaçan sekiz düşük rütbeli subaydan dördü ise geri döndü³³.

Koritse'de bulunan Arnavut ihtilalci komitesinin başındakiler, kaçan Jön Türk subaylarına para yardımında bulunmaya ve onların emrine Osmanlı yönetimine karşı kullanmak üzere Arnavut çetecileri vermeye karar verdiler³⁴.

Bölgede işlerin bu hale gelmesi nedeniyle, Mitroviç'deki 18. Tümen komutanı Şemsi Paşa, yukarıda belirtilen kişilerin yakalanması ve Arnavutların cezalandırılması için acele bir şekilde Prespenski'ye gitmesi yönünde bir emir aldı. Selanik vilâyetinden de onun emrine iki tabur gönderildi. İlerlemiş yaşına ve hasta olmasına rağmen, Şemsi Paşa en sert tedbirleri almaktan kaçınmadan Arnavutları düzene sokma konusunda uzman sayılıyordu. Zira daha önceden Koritsk sancağında Arnavutların taşkınlıkları olduğunda buna benzer bir görev kendisine verilmişti. Özel yetkilerle donatılmış Şemsi Paşa'nın şuan gönderilmesi Osmanlı yönetiminin Arnavutlara şaka yapmadığını açıkça göstermekteydi³⁵.

(27) KA, s.12, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 25-30 Haziran 1908 Tarihleri Arasındaki Raporlarından.

(28) Aynı yer.

(29) KA, s.12, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 25-30 Haziran 1908 Tarihleri Arasındaki Raporlarından.

(30) KA, s.12, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 6 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(31) Aynı yer.

(32) *agb.*, s.12-13.

(33) *agb.*, s.13.; Niyazi'nin hayatı ve faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bk.: Hâtrât-ı Niyazi; Knight, *age.* s.119-133.

(34) KA, s.13, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 6 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(35) KA, s.13, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 6 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

Niyazi ve Osman Efendi kaçmadan evvel ilk iş olarak İttihat ve Terakki komitesi adına Müfettiş Paşa'ya bir mektup gönderdiler. Bu mektupta ondan temsili bir yönetimin kurulmasını ve yabancıların devletin iç işlerine müdahale etmelerine izin verilmemesini istiyorlardı³⁶.

Makedonya'daki Rus ataşe Petreyev, bu günlerde Makedonya'daki Jön Türk hareketini Makedonya'daki, Hilmi Paşa'nın başında olduğu yabancı kontrol organlarına karşı bir hareket olarak değerlendirmekteydi. Bunun dışında bir süre önce Selanik'te bulunan Jön Türk komitesinin temsilcileri Rusya ve Avusturya'nın Makedonya'daki özel ve ayrıcalıklı durumlarını protesto ederek özel beyannameler ile buradaki İngiltere ve Fransız konsoloslarına başvurular³⁷.

Sultanın Osmanlı Devleti'nin başında olmasını kendi çıkarları açısından uygun gören Büyük devletler, Jön Türk hareketini Hıristiyanlara karşı düşman bir hareket olarak gösteriyorlardı. Hâlbuki Komitenin yabancı devlet konsolosluklarına gönderdikleri beyannamede Jön Türkler hiçbir din ve millet farkı gözetmediklerini tam tersi, Kanun-i Esasinin Müslüman, Hıristiyan ve Musevilere eşit olmasını istediklerini beyan etmişlerdi³⁸. Saray ise askere, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni Hıristiyanlık taraftarı ve İslamiyet karşıtı olarak tanıtmakta diğer taraftan Avrupa devletlerine Cemiyetin Hıristiyanlık ve Avrupa karşıtı olduğu söylenmekteydi³⁹.

Makedonya'da Jön Türk hareketi gün geçtikçe geliyor ve güçleniyordu. İsyanı bastırmak için gönderilmiş olan Şemsi Paşa'nın Manastır'da öldürülmesi, buradaki idarecileri inanılmaz bir şekilde üzdüğü gibi Müfettiş Paşa ve öldürülen Şemsi Paşa'nın yerine geçmek için 12 Temmuz günü Manastır'a yeniden gelmiş olan Osman Paşa da Jön Türk Komitesi'nden tehdit mektupları aldılar⁴⁰. Şemsi Paşa, 7 Temmuz günü geldiği Manastır'da aynı gün İstanbul'a bilgi vermek için telgraf çekmiş ve sonra postanenin kapısı önünde

bekleyen arabasına binerken İttihat ve Terakki cemiyeti üyesi olan Teğmen Atıf tarafından öldürülmüştü. Şemsi Paşanın Cemiyet tarafından öldürülmesi İstanbul ve Makedonya'da padişah taraftarlarınca küçümsenmek istenmiş olsa da⁴¹ Abdülhamit için büyük bir darbeydi. Zira bu şekilde Niyazi'nin üstüne gidilememiş ve meşrutiyet hareketinin tabanı daha genişleme fırsatı bulmuştu⁴².

Temmuz ayında artık Üçüncü ordunun yüzde ellisinden fazla subayı Jön Türk partisine katılmıştı. Makedonya'daki yüksek sivil ve askerî yöneticiler arasındaki geçimsizlik ve kavgalar da buradaki genel havayı tehdit ederken içinden çıkılmaz bir hal almıştı. İstanbul'dan her gün sivil, asker ve hatta din adamlarından hafiyeler gönderiliyordu. Selanik'te bu hafiyelerden biri olan -Haziran ayında İstanbul'dan gizli görevle gelmiş- alay Müftüsü Mustafa Efendi'ye Jön Türkler ateş açtı ve onu ağır yaraladılar. Bu olay ateş eden kişiyi tutuklamak için yerinden dahi kımlıdama-yan askerî devriye ve polislin gözü önünde gerçekleşmişti⁴³.

Hilmi Paşa'nın, Makedonya'daki Rus ataşe Petreyev ile Jön Türk hareketi hakkında yaptığı özel sohbette Osmanlı idaresinin ittihatçılarla başa çıkacağı ümidini dile getirmesine rağmen onun teskin edici konuşmasında Jön Türkler tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin muhtemel sonuçları için büyük bir huzursuzluk seziliyordu⁴⁴.

Rus Ataşe Petreyev'e göre ise bu meseledeki en önemli soru, Jön Türklerin Hıristiyan yani Yunan, Bulgar ve Sırp arkadaşlarının Makedonya'daki ihtilal propagandasına nasıl yaklaştıklarıydı?

(36) Aynı yer.

(37) Aynı yer.

(38) Aliyev, *age.*, s. 97.

(39) Ahmad, *age.*, s. 23-24.

(40) KA, s.14, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 13 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(41) Karal, *age.*, s.33-34.

(42) Ahmad, *age.*, s. 23.

(43) KA, s.14, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 13 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(44) Aynı yer.

Nitekim Petreyev Bölgedeki Hıristiyanların izlediği politikaları 10 Temmuz 1908 tarihli raporunda belirtmiş ve üç gün sonra hazırladığı yeni raporunda durumun değişmediğini belirterek raporunda şu tespitleri yapmaktaydı: “Kendilerine özgü pratiklik ile Bulgarlar bu hareketin sonraki sonuçlarını beklemeyi yeğlediler. Onlar sonuçta ya bu harekete katılacaklar veya Türk idaresinin zor durumunda kalmasından faydalanarak risk alıp Türk Devletine güçlü bir darbe vuracaklar. Yunanlılar, eğer Jön Türkler ile formal anlaşma yapmasalardı dahi her halükarda onlarla en iyi ilişkileri sürdürmekte ve çete ve yandaşlarının kadrosunu güçlendirmek için acele etmektedirler. Ve her yerde yeni patlamalar ve terör faaliyetleri beklenmektedir. Sırp komiteleri de bu yönde hareket etmeye karar verdiler”⁴⁵. Petreyev, 10 Temmuz tarihli raporunda da Arnavutlardan bahsederken Jön Türk hareketinde birçok subayın Arnavut kökenli olması nedeniyle Arnavut Komitesinin Jön Türkleri desteklediklerinin açıkça sözünü verdiklerini ifade ediyordu⁴⁶.

Petreyev, bu konuları Türk yetkililer ile konuştuğunda ise, onlar Jön Türklerin Türk devletinin düşmanları ile birleşmek için fazlasıyla vatansever olduklarını ileri sürerek böyle bir anlaşmanın mümkün olamayacağını söylüyorlardı⁴⁷.

Bütün bu gelişmeler Jön Türk hareketini artık Makedonya meselesinde çok önemli bir faktör haline getirmişti. Jön Türk hareketinin ülkede başarılı sona ulaşması durumunda ise Osmanlı yönetiminin durumu dramatik bir hal alabilirdi. Zira Osmanlı yönetimi Hıristiyan ihtilalcilerle mücadelede hâlâ Müslümanları ve orduyu kullanıyordu. Şimdi ise bunlar güvenilir olmaktan çıkmıştı. Böyle bir durum uluslararası arenada büyük bir siyasî karışıklık doğurabilir ve büyük devletlerin reform tedbirleri önünde ciddi bir engel teşkil edebilirdi⁴⁸.

17 Temmuz sabahı Liva Osman Hidayet Paşa'ya kışlada Sultan'ın telgrafının

okunması talimatı verildi. Bu telgrafta Sultan, isyan etmiş olan subayları affettiğini ancak isyana devam edenlere karşı ise sert tedbirler alınacağını ifade ediyordu. Ancak, Paşa henüz son sözlerini söylemeden genç subaylardan biri ona ateş etti ve onu ağır yaraladı. Liva Osman Hidayet Paşa geçen yılın sonunda Manastır vilayetindeki ihtilalci çetelerin kovuşturulması için görevlendirilmişti ve bundan evvel ise kısa bir zaman için Yunan sınırındaki birliklerin komutanı olarak görev yapmıştı⁴⁹.

16 Temmuz günü de polis komiseri Halid Efendi'ye başarısız bir suikast düzenlenmişti. Suçlular saklandılar ve onların kim oldukları açıklığa kavuşmadı. Ancak genel kaniya göre bu suikast da Jön Türkler tarafından gerçekleştirilmişti⁵⁰.

Manastır'daki Rus konsolosu Kal, Ohri'den, oraya Ahmet Niyazi Efendi ve arkadaşlarının faaliyetlerini yerinde görmek için görevlendirilmiş olan İtalyan Yüzbaşı Manner'den aldığı teferruatlı bilgiler ışığında, Ahmet Niyazi'nin şuan 500 silahlı kişinin başında bulunduğu; Ahmet Niyazi'nin Ohri'ye gelerek kolayca şehrin bütün Müslümanlarını kendi tarafına çektiğini ve askerî depoyu ele geçirdiğini ve şehirde beyanname yaptırdığını rapor ederken, Bulgar kaynaklarına göre ise Jön Türklerin, Ohri'de halkın şikayetlerini çözmek için hususi bir mahkeme komisyonu kurmuşlardı. Niyazi Efendi, Ohri dışında Drin Kola'nın (Struga ve Dibra arasında) Veleşt, Demoştta, Datezi, Labuniştta vd. gibi bazı köylerini ziyaret etmiş ve her yerden kendine taraftar toplamıştı⁵¹.

Ahmet Niyazi'nin Kasabalara yaptığı çağrıda vergileri bundan sonra devlete değil kendisine verilmesini istiyor ve kendisinin ve arkadaşlarının bunun karşılığında para yerine

(45) *agb.*, s.14,15.

(46) bk.: KA, s.15 Dip Not:1.

(47) KA, s.15, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 13 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(48) Aynı yer.

(49) KA, s.17, Manastır Konsolosun 17 Temmuz Tarihli Raporu.

(50) Aynı yer.

(51) KA, s.17, Manastır Konsolosun 17 Temmuz Tarihli Raporu.

geçen makbuz vereceklerini söylüyordu. Bu makbuzu kabul etmeyen herkesi ağır işken- ce yapmakla tehdit ediyordu. Bu makbuzlar Ohri kazasında para yerine kullanılmaya baş- lanmıştı⁵².

İdarenin kendilerini kovuşturmadı- ğını ve hareketi bastırmak için gönderilmiş olan taburların Resne'yi terk etmediklerini görerek Jön Türkler, cesaretlendiler ve faa- liyet alanlarını genişlettiler: Nitekim Ahmet Niyazi Efendi, Starovo'ya (Korçan Sancağı) gelmiş, burada konağı ele geçirerek bütün memurların işten azledildiklerini ilan etmiş; Binbaşı Enver bey de Demir Hisar nahiyesinde koşulları hazırladıktan sonra Florin kaza- sında ortaya çıkmıştı⁵³.

Jön Türk propagandası, Üçüncü ordu subayları arasında başarı ile yayılarak devam ederken, bu durum, hâlâ bu karışıklıkların barışçıl yollarla çözülebileceğini ümit eden Türk yönetimine yeni hayal kırıklıkları yaratıyordu. Zira Tikveş'den (Selanik Vilayeti) bir subay olan Mustafa Efendi kaçmış ve yanın- da yaklaşık on asker götürmüştü. Kaylar şeh- rinde (Manastır Vilayeti), yerel garnizondan iki subay şehir kışlalarından yaklaşık iki bölük toplayarak ve onları sefere gider şekilde teçhizatla donatarak gece şehirden çıkmış ve söylendiğine göre Manastır civarındaki dağ- larda toplanmış olan diğer Jön Türk çeteleri ile birleşmek üzere hareket etmişlerdi. Kuru- şe şehrinde (Selanik Vilayeti), bir Jön Türk subayı, kışlalarda kendi meslektaşları subaylara ve askerlere ihtilalci konuşmalar yapmış an- cak yerel askerî idarecilerden hiç kimse onu tutuklamamıştı. Selanik'te kahvelerde ve so- kaklarda fiskiyelerin yanında Jön Türk su- baylarının açık toplantıları yapılıyordu. Böyle toplantılardan biri kısa bir zaman önce Mü- fettiş Paşa'nın kaldığı yerin yakınında yapılmıştı⁵⁴.

İttihatçıların, bu özgür davranışlarının nedeni kısmen Türk yönetiminin güçsüzlüğü ve kısmen de Türk yönetiminin Jön Türk ha- reketine açıklanamayan bir bakış açısına bağ-

lanıyordu. Petreyev, Hilmi Paşa ile bu konu hakkında yaptığı bir sohbetten Türk yöneti- minin henüz Jön Türkleri kızdıracak sert ön- lemler almamaya ve nasihat ve ikna yolu ile hareket etmeye karar verdiği sonucuna var- mıştı. Ancak, bu politika hâlâ herhangi bir olumlu sonuç vermemişti. Bununla birlikte daha sert önlemlerin alınması imkân dâhilin- deydi. Nitekim Anadolu'dan Makedonya'ya birlikler yavaş yavaş çekiliyordu: Şuan için üç bin kişi gelmiş ve 29 taburun da gelmesi bek- leniyordu⁵⁵.

21 Temmuz günü Jön Türk komite- sinin Selanik şubesi tarafından Selanik'teki konsoloslara posta ile bir beyanname gön- derildi. Bu beyanname büyük devletlere, bugün aktif bir hale dönüşmüş olan hürriyet harekâtının millet ve din ayrımı yapmaksızın bütün Osmanlı halkının yararına sadece Makedonya'da değil bütün İmparatorlukta, özellikle idarenin despot yönetimine yönelik olduğu yönünde teminat veriliyordu. Komite, Hıristiyanlara karşı dini nefret iftiralarını pro- testo ediyor ve Avrupa'daki efkâr-ı umumiye bel bağlayarak büyük devletlerin bu vatan- sever halk hareketine müdahaleden imtina edeceklerinden emin olduklarını ifade edi- yorlardı⁵⁶. Bu şekilde İttihatçılar ihtilal hare- ketleri devam ederken beklenen bir dış mü- dahalenin önüne geçmek istemişlerdi.

22 Temmuz gecesi ise Niyazi yanında iki bin kişi ile manastıra girdi. Niyazi'ye gar- nizon da katılmıştı. Şehirde zorbalık yaşan- mamıştı ama bu kişiler Muşir Osman Paşa'yı ele geçirerek şehri terk etmişlerdi⁵⁷.

Rusya'nın Manastır'daki Konsolo- su Kal'ın İstanbul maslahatgüzarına çektiği telgrafta Resne ve Ohri'den gelen Niyazi'nin başlarında olduğu binden fazla Jön Türkün,

(52) *agb.*, s.17-18.

(53) *agb.*, s.18.

(54) KA, s.20, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 19 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(55) KA, s.21, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 19 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(56) KA, s.21, Selanik'teki Büyük Elçilik Yöneticisinin 21 Temmuz Tarihli Telgrafi.

(57) KA, s.23, Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 23 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

22 Temmuz gecesi Mareşal Osman Paşa'yı ele geçirdikleri ve götürdükleri haberini verirlerken. Şehrin onların elinde olduğunu ve kendilerini resmen bilgilendirdiklerine göre bir saat sonra burada Kanun-i Esasi'nin ilan edileceğini ifade ediyordu⁵⁸.

Üsküp'te de 22 Temmuz günü sivil memurlar Kanun-i Esasi'ye bağlılıklarına dair yemin etmişti ve Üsküp'teki Konsolos Orlov gönderdiği telgrafta esas itibarıyla 23 Temmuz günü basında Kanun-i Esasi ilan edildiği belirtiliyordu. Komitenin daveti üzerine birliklerin komutanı " Yaşasın millet, vatan, özgürlük!" şeklindeki bağrışmalar eşliğinde hareket etmiş ve Üsküp'te subayların komutasındaki devriyeler tarafından sağlanan asayiş hüküm sürüyordu⁵⁹.

Selanik'te ise 18 Temmuz gününden itibaren başlayarak Jön Türklerin önde gelen temsilcileri toplanmaya başladılar. 22 Temmuz Çarşamba günü ise Müfettiş Paşa'ya bir heyet gönderilerek halkın ve bütün ordunun anayasayı talep ettiklerini bildirdiler ve bu isteklerinin İstanbul'a bildirilmesini istediler. Ayrıca ona kendi yanlarında olmaz ise onu cezalandıracakları hususunda uyardılar. Bu gelişmeden kısa bir süre önce Müfettiş Paşa kendilerine yardım etmediği gerekçesiyle ölüm cezasına çaptırılmıştı⁶⁰.

Bu zaman içerisinde Selanik'te ve çevre şehirlerde artık sivil memur ve askerlerden geçici yönetimler kurulmuştu. Bu yönetimler mevcut idareyi ele geçirmişlerdi. Birlikler Vali ve Müfettiş Paşa'nın verdiği emirleri yerine getirmiyordu. Bu durum nedeniyle Hilmi Paşa Perşembe günü saraya durumun ümitsiz olduğunu bildirdi. Böyle giderse İdarenin dayanacağı tek bir kişi daha kalmayacaktı. Eski rejime sıcak bakan kişiler ölüm cezasına çaptırılıyorlardı. Gerçekte İttihatçılar, iki subayı ve iki polis memurunu ateş ederek öldürdüler. Bunlardan biri Müfettiş Paşa'nın hizmetinde görev yapmaktaydı ve herkesin gözü önünde kançılaryadan alınarak götürülmüştü⁶¹.

22 Temmuz Günü Selanik vilayetinin Gevgeli şehrinde üst rütbeli askerler idareyi ele geçirdiler. Kaymakam, idare meclisinin memurları, jandarma bölük komutanı konağa davet edildiler ve Jön Türk partisinin programına itaat edeceklerine dair zorla yemin ettirildiler. Şehirde ve şehir civarında beyanname dağıtan ve yaşasın diye bağırarak subaylarla birlikte askerî devriyeler geziyordu. Jön Türk komitesinin daveti üzerine Hıristiyan cemaatlerinin temsilcileri kiliselerde beyannameleri okuyorlardı. Benzer gelişmeler Selanik'in Voden ve Karacabad kazalarında da yaşanıyor. Manastır vilayetine bağlı Yelesona'nın Kaymakamı Jön Türklere katılmayı ret ettiği için öldürülmüştü⁶².

Selanik'te merkezdeki meydanda da 23 Temmuz günü mitingler başladı. Askerî ve idari kadrodaki Jön Türk hatipleri sıra ile farklı dillerde hararetli sloganlarla anayasal düzenin, özgürlük ve eşitlik fikrinin temin edilmesine yardımcı olmaları için halka sesleniyorlardı. Halk ise alkışlarla cevap veriyordu. Burada bulunan polis ve jandarma ise bu olaylara seyirci kalıyordu. Bir gün sonra ise camilerde anayasayı ilan etmek için toplantılar yapılacağı haberleri gelmeye başladı. Bu ana kadar hiçbir yerde asayiş bozulmamıştı. Jön Türk hareketi hakkında, Manastır, Üsküp, Serez, Köprülü ve İştib'ten alınan bilgiler ise yine bu yöndeydi⁶³.

Rumeli'de bu gelişmeler yaşanırken İstanbul'da 22 Temmuz günü saat 2'de sadrazam değiştirildi ve yerine daha evvelden sadrazamlık yapmış olan Küçük Sait Paşa getirildi. Önceki sadrazam Kamil Paşa Meclis-i Vükela üyesi olarak atandı. Harbiye Nazırı Rıza Paşa'nın yerine Ömer Rüştü Paşa geçti⁶⁴. 22 Temmuz günü Ferit Paşa ve Rıza Paşa'nın alı-

(58) KA, s.24, Manastır Konsolosun 23 Temmuz Tarihli Telgrafi.

(59) KA, s.24, Üsküp Konsolosun 23 Temmuz Tarihli Telgrafi.

(60) KA, s.31, Makedonya'daki Ataşenin 24 Temmuz 1908 tarihli Raporu.

(61) Aynı yer.

(62) KA, s. 24, Makedonya'daki Ataşenin 23 Temmuz 1908 tarihli Telgrafi.

(63) agb., s.23.

(64) KA, s.23, İstanbul Maslahatgüzarının 22 Temmuz 1908 tarihli Telgrafi.

narak yerlerine Sait ve Ömer Rüştü paşaların atanması Sultan Abdülhamit'in kendi isteğiyle yönetim biçiminde bir değişikliğe gittiği kanısı uyandırmak için atılmış bir adımdı. Zira, Sultan böylelikle karşı tarafın isteklerini kabul ederken şüana kadar yaşanan çatışmaların sorumlusu da Ferit Paşa olacaktı⁶⁵.

Osmanlı Devleti içerisinde ihtilal hareketleri devam ederken küçük Balkan Devletleri de endişelenmiş ve izleyecekleri siyaseti belirleme hususun da gayret içerisine girmişlerdi. Nitekim Setin Maslahatgüzarı Şeyn, 23 Temmuz 1908 tarihli telgrafla Osmanlı Devleti'nde ve özellikle Makedonya'da vuku bulan olaylar nedeniyle Karadağ idaresinin endişelendiğini ve Rusya'nın vereceği emre göre malum pozisyonlarını alma niyetinde olduklarını bildiriyor⁶⁶, İzvolskiy ise, bir gün sonra gönderdiği cevabi telgrafında "bugün Türkiye'de vuku bulan hareketin imparatorluğun sınırları içerisinde kalmasını ve Balkanlarda sorun oluşturmamasını ümit etmemiz için kesin nedenimiz var. Knez'e, şimdiki olaylara bütünüyle sakin davranmasını ve kati hiçbir adım atmamasını önermememe lütfediniz" şeklinde bir cevap gönderiyordu⁶⁷. Bu ifadelerden Rusya'nın Balkanlardaki Slavlar üzerindeki etkisi açık bir şekilde görülmekte ve Rusya'nın bu dönemde henüz Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarındaki bu gelişmeleri temkinle takip ettiği anlaşılmaktadır.

İmparatorluğun Avrupa toraklarını saran bu liberal hareketi rapor eden İstanbul'daki Rusya'nın askerî ataşesi şunları ifade ediyor: "İlk olarak şunun altını çizmek gerekir ki liberal düşünceyi taşıyanlar özellikle genç subaylardır. Nitekim bu genç subaylar ihtilali yaşlı komutanların katılımı olmaksızın sonuna kadar getirdiler. Yaşlı komutanlar yaşanan olaylara katılmayan birer seyirci olarak bir hiç olduklarını gösterdiler. Sultan'ın orduyu ve donanmayı zararsız bir hale getirmek umuduyla ileri sürdüğü sistem, ona karşı kullanıldı ve şimdi Sultan onun göremediği güçler tarafından yönetilen düşman bir ordu ile karşı karşıya kalmış durumda⁶⁸. Ordunun

şuan aldığı pozisyon gelecek için büyük bir tehdit oluşturmaktadır ve yenicilerin tarihte sürekli oynadığı rolün tekrar etmesinden korkulmalıdır⁶⁹."

Hürriyetin İlanı ve Diplomatik Çevrelerdeki Yankıları

24 Temmuz günü Rusya'nın İstanbul maslahatgüzarı Nelidov, Sulta'nın meşrutiyeti yeniden ilan ettiğini "Mevcut kanunlara göre Parlatentonun toplanması için mebus seçimlerinin yapılmasına ilişkin Sultan'ın iradesinin verildiğini hemen şuan telgraf ile zatîlilerinize bildirme şerefine nail oldum⁷⁰". Şeklindeki bir telgraf ile kendi dışişlerine bildirmektedir.

Zira, 23 Temmuz günü taşradan gelen haberler nedeniyle sarayda yapılan oldukça uzun süren bir Meclis-i vükelâ toplantısı neticesinde her ne kadar Sultan ve kâtipleri harekete teslim olmanın tehlikeli olacağını düşündüklerini ifade etmişlerse de, Sait Paşa, uzun bir süre sessiz kaldıktan sonra Edirne'den alınan haberlere göre II. Kolordu'nun başkente gelerek Kanun-i Esasiyi istemek için hazırlık yaptığını ve böyle bir durumda Sultanın hayatını garanti edemeyeceğini belirterek Sultanı meclisin toplanması için seçimlerin yapılmasına ilişkin iradeyi vermesine ikna etmişti⁷¹. Bu toplantı sırasında Makedonya'dan gönderilmiş olan 150 kadar telgraf okunmuş ancak uzun bir süre konunun tartışılmasına girişilememişti. Sait Paşa Kanun-ı Esasi meselesinin tartışılmasından çekinmişti. Bir ara Dâhiliye Nazırı Memduh istenilen Kanun-ı Esasi'nin onaylanmasıdır, görüşmelerin gecikmesi tehlikeli olabilir dedi. Hariciye Nazırı da uzun bir sessizlikten sonra Selanik, Kosova ve Ma-

(65) Ahmad, *age.*, s.29.

(66) KA, s. 24, dip not:1.

(67) KA, s.24, Dış İşleri Bakanının Setin Maslahatgüzarına 24 Temmuz 1908 tarihli telgrafi.

(68) KA, s.29, İstanbul'daki Askeri Ataşenin 24 Temmuz 1908 tarihli Raporu.

(69) *agb.*, s.30.

(70) KA, s. 25, İstanbul Maslahatgüzarının 24 Temmuz 1908 Tarihli Telgrafi.

(71) KA, s.27, İstanbul Maslahatgüzarının 24 Temmuz 1908 Tarihli Mektubu.

nastır'da Büyük devletlere karşı yüklenmeler olduğunu belirtti. Kurul da yeniden sessizlik hâkim olmuş ve görüşmeler bir çıkmaz içinde devam ederken Abdülhamit, başkâtibi aracılığı ile Kanun-ı Esasi'nin ilanı için tutanağın yazılmasını istediğini bildirdi⁷² ve böylelikle Sultan Abdülhamit meşrutiyeti ikinci kez ilan etmeyi kabul etmiş oldu.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Selanik'te daha Perşembe günü şehrin en canlı yerlerinde mitingler yapılmaya başlanmıştı. Bu mitinglerde ateşli konuşmalar yapılıyor ve beyannameler okunuyordu. Kitleler konuşmacıları alkışlıyorlar⁷³. Konuşmalar Makedonya'da konuşulan bütün dillerde yapılıyor. Bu konuşmalarda kitleler özgürlüğe, eski rejimi yıkmaya, bütün milletlerin eşit haklara sahip olması için mücadeleye davet ediliyordu. Konuşmacılar arasında Müfettiş paşanın ve Mali Komisyonun kançılıryasında çalışan birçok memur da bulunmaktaydı. İlginç olan durum ise burada asayişi korumakla görevlendirilmiş olan reforme polis ve jandarma rütbelilerinin de manifestolarda faal olarak katılmalarıydı.⁷⁴

Perşembe'yi Cumaya bağlayan gece Müfettiş Paşa Sulta'nın Kanun-ı Esasiyi ilan ettiğini bildiren Sadrazamın telgrafını aldı. Bu haberden sonra büyük bir asker kalabalığı Mızika eşliğinde Müfettiş Paşa'ya gitti. Müfettiş Paşa dışarı çıkarak alınan telgrafi okudu. Özgürlük, vatan ve ordu lehine sloganlar atıldı. Bir kişinin Sultan adına bir slogan atma girişimi bağrıışmalar ve ıslıklarla karşılandı. Subaylar Jön Türk komitesi adına telgraftaki Sultan Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koydu söylemini protesto ederek Kanun-ı Esasi'yi Sultanın değil kendilerince yürürlüğe konulduğunu söyleyerek bunu ona göstereceklerini söylediler⁷⁵.

24 Temmuz günü sabah olduğunda 30.000 kişilik bir kitle konak'ta toplanmıştı. Buraya Hilmi ve İbrahim Paşalar da geldiler. Sadrazamın telgrafi okundu ve konuşmalar yapıldı. Askerî birlikler halkın önünde tören

geçidi yaptılar. Jön Türk komitesi üyeleri eller üzerinde taşınyordu. Şehir bayraklarla süslenmiş, 21 pare top atışı yapılmıştı. Kitleler ellerinde bayraklar "Yaşasın Kanun-ı Esasi, hürriyet ve ordu" şeklinde bağırarak şehrin sokaklarında dolaşıyorlardı⁷⁶.

Kanun-ı Esasi'yi ilan eden Sultan, tamamen görmemezlikten geliniyordu. Zira bir grup polis memuru "Padişahımız Çok Yaşa !" yazılı bir pankart açarak şehirde dolaşırken gülünç duruma düşmüş ve gizlenmek zorunda kalmışlardı⁷⁷. Şehirde gün boyunca asayiş bozulmadı⁷⁸. Ancak İstanbul'da Sultanın kişiliğine karşı bir ses dahi yükselmedi. Fakat Rusya'nın İstanbul'daki askerî ataşesine göre eğer Sultan geri adım atmasaydı fazla bir güç harcanmadan şüphe yok ki tahtan indirilecekti. Nitekim İstanbul'daki düğün bayram havası dikkate alınırsa bunun için zemin hazırlanmıştı⁷⁹.

Selanik'te 24/25 bağlayan bütün gece ordu lehine manifestolar, mitingler konuşmalar ve havai fişek gösterileri yapılmaya devam edildi. İttihat ve Terakki cemiyetinin özellikle asker üyeleri şehirde asayişin bozulmaması için gereken bütün önlemleri alıyorlardı. Şehirde idare artık yoktu ve şehir tamamen III. Ordu mensubu subayların ve İttihatçıların elindeydi. Çevre bölgelerden gelen haberlerde aynıydı: Askerlere alkışlar, mitingler, hürriyet ve kardeşlik hakkında konuşmalar, Sultan ve yönetiminin dikkate alınmaması...⁸⁰

Cemiyetin Selanik komitesi asker ve sivil olmak üzere otuz kişiden oluşuyordu. Selanik komitesi her gün Avukat Magnazi Zade Refik Bey'in başkanlığında toplanıyordu. Bu komite şehirde İbrahim Paşa'nın komutasın-

(72) Karal, *age.*, C. V, s. 39-40; Ayrıca bk. Bayur, *age.*, s. 478-479.

(73) KA, s.31, Makedonya'daki Ataşenin 24 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(74) *agb.*, s.32.

(75) KA, s.32, Makedonya'daki Ataşenin 24 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(76) Aynı yer.

(77) Aynı yer.

(78) Aynı yer.

(79) KA, s.30, İstanbul'daki Askerî Ataşenin 24 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(80) KA, s.33, Makedonya'daki Ataşenin 25 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

daki III. Ordunun subaylarına anayasal düzene ve Jön Türklerin programına uyacaklarına dair ant içtirdiler. Ayrıca Selanik'teki iki meydana Hürriyet ve İttihat isimlerinin, Hamidiye adındaki bir caddeye de Terakki adının verilmesini kararlaştırılırken, bir özgürlük anıtı yapılması içinde para toplanmaya başlandı. Hilmi Paşa İstanbul ile İttihatçılar arasında aracılık yapıyordu. Bu durum şehirde asayişin bozulmamasında önemli bir rol oynamıştı⁸¹.

Selanik'e çevreden sürekli ihtilal hareketine katılmış olan subaylar gelmekteydi. Bu subaylar garda büyük bir ilgiyle karşılanıyor ve şehre törenle getiriliyorlardı. Kendisiyle birlikte kaçmış olan askerlerden oluşan özel bir korumayla Manastır'dan buraya gelen Binbaşı Enver Bey özellikle büyük ilgi gördü. Enver Bey ve arkadaşları feslerinde ve kollarında özel renkli işaretler olduğu halde Selanik'te halkın bağışmaları arasında şehirde dolaşmaktaydılar. Enver Bey daha kısa bir zaman önce Hilmi Paşa'nın emrinde bulunurken şimdi ise Jön Türk Komitesinin etkin üyelerinden biri ve komite adına Müfettiş Paşa ile görüşmeleri yürüten kişi olmuştu⁸².

Komitenin emri üzerine 25 Temmuz günü Selanik merkez hapisanesindeki bütün tutuklular serbest bırakıldılar. Bunlar arasında azımsamayacak sayıda bulunan çeteciler, eşkıyalarda bulunmakta ve bu durum şehirdeki asayişi tehdit etmekteydi⁸³.

Bütün bu gelişmeler Osmanlı Yönetiminin artık Makedonya'da kesin olarak yitildiğini göstermekteydi. Ordu ve Makedonya'da yaşayan halklar Osmanlı yönetimine karşıydı. Şehirdeki anayasa onuruna yapılan gösteriler de yavaş yavaş Sultan'a karşı düşmanca bir hal almaya başladı. Kulüplerde ve meydanlarda, subaylar, hocalar ve halktan kimseler tarafından Sultan hakkında en kötü sözleri içeren konuşmalar yapılıyor ve Sultan'ın çeşitli yerlerde asılı olan portreleri sokaklara atılıyordu⁸⁴.

Selanik'te bu gelişmelere tanıklık edilirken Manastır'da da 24 Temmuz günü öğle-

ne doğru top atışları eşliğinde Kanun-ı Esasi ilan edilmişti. Şehrin bütün Müslüman ahalişi, şehirdeki garnizon ve Anadolu'dan gelmiş olan taburlar da bu törene katıldılar. Vali ve memurlar kendi yerlerinde kalırken, Osman Paşa bir konvoyla Resne'ye gönderilmişti. Ayrıca Manastır'da da öğlen binden fazla mahkûm serbest bırakıldı⁸⁵.

İstanbul'da da Kanun-ı Esasi'nin ilanı büyük sevinç yaratmış ve manifestolarla karşılanmıştı. Büyük bir halk kitlesi toplanmış ancak asayiş burada da bozulmamıştı. Öyle ki köprüyü geçen 40.000 kişilik kitle geçiş ücretini dahi ödemişlerdi. Osmanlı idaresi mahkûmların serbest bırakılmasına dahi müdahale etmemişti. Konuşmalar yapıyordu. Bu konuşmalarda kadınlar, nazırların ve Şeyhülislam'ın oğulları, imamlar ve subaylar yer alıyorlardı. Herkes "hediye" edilen hürriyetin önemini altını çiziyor ve yaşıyor Sultan! diye konuşmalarını bitiriyorlardı. Buradaki garnizonun subay ve askerlerin de tamamen Jön Türklerle hem fikir oldukları söylenmekteydi. Hürriyet amblemleri ve bayraklarla süslenmiş subaylar kitlelerle karışarak şehirde dolaşıyorlardı⁸⁶.

Şehirdeki Müslümanlar, Hıristiyanların kendi kardeşleri olduklarını her fırsatta söylemekteydiler. Öyle durumlar yaşanmaktaydı ki, imamlar ilk karşılarına çıkan Avrupalı halkın, biz hepimiz kardeşiz! Bağışmaları arasında sarılıyor ve öpüyorlardı⁸⁷.

İstanbul'da hayat bir hafta içerisinde tanınmayacak kadar değişmişti: Sokak manifestolarında kadınların katılımı, gazetelerde özgürce fikirlerin beyan edilmesi, Osmanlı şehzadelerinin özgürce sıradan vapurlara binmesi gibi her adımda hiç olmadık olaylarla karşılaşılıyordu⁸⁸.

(81) *agb.*, s.34.

(82) KA, s.34, Makedonya'daki Ataşenin 25 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(83) *agb.*, s.35.

(84) Aynı yer.

(85) KA, s.33, Manastır Konsolosun 24 Temmuz Tarihli Telgrafı.

(86) KA, s.36, İstanbul'daki Askeri Ataşenin 28 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(87) Aynı yer.

(88) KA, s.41, İstanbul Maslahatgüzarının 31 Temmuz 1908 Tarihli Mektubu.

İhtilal hareketinin Abdülhamit tarafından bu şekilde beklenmedik bir süratle kabul edilmesi ve vilayetlerdeki gelişmelerin büyük ve kanlı olaylar yaşanmadan asayiş içerisinde devam etmesi diplomatik çevrelerin de dikkatini çekmiş ve bu durum Abdülhamit'in bir siyasi hamlesi olarak değerlendirilmişti.

Nihayet, ihtilal hareketi o kadar ittifak içerisinde gerçekleşmişti ki bu özgürlük hareketi küçük bir mukavemet ile dahi karşılaşmamış ve hemen hemen hiç kan dökülmeden sonuçlanmıştı. Son günlerde her türlü karşı koyuşun fayda vermediği anlaşılmış ve Sultanın talep edilen Kanun-ı Esasiyi hediye etmekten ve onları affetmekten başka yapacak bir şeyi kalmamıştı. Rusya'nın askerî ataşesi Holmsen, bu durumu izah ederken Sultan'ın bu şekilde toplanacak olan parlamentoya etki etme imkânını kendi elinde tuttuğu düşüncesindedir⁸⁹. "Sultan belki ortaya çıkan bu hareketi durdurma imkânını kaybetmişti ancak o bu hareketi yönetme umudunu kaybetmemiştir" diyen İstanbul Maslahatgüzarı Neli-dov da aynı düşünceyi paylaşıyordu ve ona göre Hıristiyan ve Müslüman halkın eşit katılımı ile kurallar çerçevesinde Hareket şuan için huzur içinde devam ediyordu ancak ne-reye? ve nasıl? Bu soruların cevabı henüz bir bilmeceydi⁹⁰.

Avusturya-Macaristan elçisi bir haftadan evvel Sultanın Kanun-ı Esasiyi ilan edeceğini öngörmüştü. Elçi Markiz Pallaviçini artık Avrupa'nın yepyeni bir düzenle karşı karşıya olduğunu ifade ediyordu. Gelişmelerin henüz sonuçları belli değildi ancak Büyük devletlerin yeni bir pozisyon almaları kaçınılmazdı. Elçi de hiçbir ihtilalin buradaki kadar sakın geçmediğini belirtiyor ve halkın bu kadar disiplin içerisinde olduğu ve bütün halk tabakalarının amaca ulaşmak için tek ruh gibi hareket etmelerini hiçbir zaman görmediğini ifade ediyordu. Elçinin düşüncesine göre ise bu koşullar Sultan'ın Avrupa'nın reform politikalarına olduğu gibi küçük Balkan devletlerinin de muhtemel saldırılarına karşı mücadele etmesinde önemli bir dayanak sağlamaktaydı⁹¹.

Bu yorumlar yapılmakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin Manastır'da, Serez'de Selanik'te vd., yerlerdeki idarelerinin Kanun-ı Esasi'nin ilanına yaklaşımları ve aceleyle Sultanın kendisinin Jön Türklerin isteklerini yerine getirmesi, düşünülmüş bir müsamahadan ziyade bu hareketin gücü karşısında Sultanın teslim olduğu izlenimi vermekteydi⁹².

30 yıl boyunca havada o kadar çok elektrik birikmişti ki her an bir patlama beklenebilirdi. Sultan'ın bütün idare sistemi göz açıp kapayıncaya kadar çökmüştü. Abdülhamit'in çevresinde şimdi sadece anayasalcılar vardı ve Sultan'a bağlı sadece 2. Piyade bölüğü kalmıştı o da söylendiğine göre şüpheliydi. Şimdi artık Sultan bir saray darbesi olmaması için Jön Türklerin bütün isteklerini yerine getirmek durumundaydı⁹³.

Nitekim Jön Türklerin isteği üzerine Abdülhamit yönetiminde önemli değişiklikler yapmak durumunda kalmıştı: Sultan'ın ikici kâtabi İzzet Paşa gönderilmiş, Molla Abdul Hude görevden alınmıştı. 28 Temmuz günü okullarda hafiyelik sistemini kurduğu için Askerî okullar müfettişi İsmail Paşa da görevden alındı. Yine aynı nedenden ötürü İsmail Paşa'nın damadı Askerî tıbbiye mektebinin komutanı Essad Bey kovuldu. Bahriye Nazırı görevden alınarak yerine Halil Paşa atandı⁹⁴. Topçu birliği komutanı Zeki Paşa da aynı akıbeti yaşadı. Böylelikle Sultana yakın kişilerin birçoğu görevden alınmış oldu. Bu şekilde İttihatçıların istekleri yavaş yavaş yerine getiriliyordu. Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan bu olayları İhtilal kavramı dışında bir kavramla

(89) KA, s.30, İstanbul'daki Askerî Ataşenin 24 Temmuz 1908 tarihli Raporu.

(90) KA, s. 26, İstanbul Maslahatgüzarının 24 Temmuz 1908 Tarihli Telgrafi.

(91) KA, s.27, İstanbul Maslahatgüzarının 24 Temmuz 1908 Tarihli Mektubu.

(92) *agb.*, s.26; Sultan Abdülhamit konusunda önemli çalışmalarıyla ön plana çıkmış olan Vahdettin Engin, II. Abdülhamid ve Dış Politika isimli eserinde Abdülhamit'in uzun yıllar süren mücadelesiyle bir salтанat döneminden sonra manen ve ruhen yorgun düştüğünü ve bu nedenle "suyun akışına gideceğim diyerek" Kanun-ı Esasiyi yeniden yürürlüğe koyduğunu ifade etmektedir. (bk.:Vahdettin Engin, II. Abdülhamid ve Dış Politika, Yeditepe yay., İstanbul, 2005, s.77-78.)

(93) KA, s.37-38, İstanbul'daki Askerî Ataşenin 28 Temmuz 1908 tarihli Raporu.

(94) *agb.*, s.37.

açıklamanın mümkün olmadığını belirten Rusya'nın İstanbul Maslahatgüzarı Nelidov, bu ihtilalin tamamen sessiz ve kansasız geçiyor olmasını ise Abdülhamit'in İttihatçıların her isteğini yerine getirmesine bağlamaktaydı. Ona göre de halk kitleleri inanılmaz derecede disiplinliydi⁹⁵.

Makedonya'daki Rus Ataşe Petreyev ise 24 Temmuz sabahı ilk kez Hilmi Paşayı gördüğünde Hilmi paşa ona sevinçle her şeyin iyi bir şekilde sonuçlandığını ve yeni rejimin yürürlüğe girmesiyle Devlet-i Aliye'de işlerin ziyadesiyle daha iyi yürüyeceğini söylemişti. Ancak Petreyev hiçte böyle düşünmüyordu zira ona göre bu sevinç için çok erkendi. Çünkü Osmanlı yönetimi için özellikle şimdi büyük zorluklar başlıyordu⁹⁶.

Her ne kadar, Osmanlı Devleti'ndeki ihtilal hareketlerine tanıklık etmiş olan gazeteci A. Y. Kaufman'a, İstanbul'da karşılaştığı Rus diplomat P. N. Milükov'un ihtilalin kaçınılmaz olduğunu gerçekleşmeden iki hafta önce Sofya'da bilindiğini ifade etmiş olsa da⁹⁷ Meşrutiyetin ilan edilmesi, Osmanlı Devleti'nin Makedonya vilayetlerinden son birkaç gündür bir biri ardına hızlıca alınan o endişe verici malum olayların beklenmedik bir sonucu olmuştu⁹⁸.

Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi İttihat ve Terakki Cemiyeti için de beklenmedik bir başarıydı. Ancak Padişahın birden bire direnmekten vazgeçip teslim olmaya karar vermesi gerek ülkeyi gerekse bürokrat kadroyu büyük bir kargaşalığa düşürecek ve morali bozulmuş bürokratik mekanizma hemen hemen tümüyle çalışmaz hale gelecektir⁹⁹.

Sultanın tahtta kalmaya devam edip etmeyeceği, daha ziyade onun halkın yeni temayüllerine cevap verip vermeyeceğine bağlıydı. Birçok kişinin fikrine göre şuan bu liberal hareketin sonu değil sadece başlangıcıydı. Çünkü Jön Türkler ciddi reformlar elde etmek için karar vermiş ve bu reformların gerçekleştirilmesi için geri adım atmayacakları ise çok açıktı¹⁰⁰.

Meşrutiyetin tekrardan ilanı sadece yukarıda bahsedilen siyasî karışıklığın bir sonucu ve sonu değildi. Aksine "Türk Kanun-i Esasisi'nin" ilanı yeni bir dönemin başlangıcına delalet etmekteydi. Nelidov, "Görünüşe göre bu dönem Kanun-i Esasi'nin 32 yıl önceki ilanı kadar az tahmin edilen ve kötü sonuçlar doğurabilecek bir özelliğe sahiptir."¹⁰¹ diyerek Osmanlı Devleti içerisindeki gelişmelere şüphe ile yaklaşmaktaydı.

Bu hürriyet hareketine şüpheyle yaklaşan Nelidov, şüphesini şu sözlerle destekliyordu: "Olayların yönü ve daha sonra muhtemel gelişmeler, şuan için sadece birbirinden ayrı vakalar ve tamamen basit mütalaalarla değerlendirilebilir. Görünen siyasî hareketin başında, Jön Türklerin Batıdan alınmış özgürlük ve eşitlik düşüncelerini özümsemiş genç subaylar bulunuyor. Ancak bu harekette, Firzovik civarlarında binlerce toplanmış "Kanun-i Esasi'yi" çok isteyen Arnavutlar da katıldılar¹⁰²... Bu arada İmparatorluğun Hıristiyan tabasının eşitliğini istemeleri Arnavutların neyine? Daha fazla ne gibi bir özgürlük istiyorlar zaten şuan bu özgürlüklerden yararlanıyorlar. Bütün bu sorular "özgürlük hareketi" için şüphe duymak için yeterli bir nedendir. Hareketin en önde gelen kişisi olan Binbaşı Niyazi Efendini kişiliği ve yanına çeteleri alarak yaptığı önceki faaliyetleri daha da fazla şüphe uyandırıyor¹⁰³".

(95) KA, s.42-43, İstanbul Maslahatgüzarının 31 Temmuz 1908 Tarihli Mektubu.

(96) KA, s.32, Makedonya'daki Ataşenin 24 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(97) Aliyev, *age.*, s. 96.

(98) KA, s. 25, İstanbul Maslahatgüzarının 24 Temmuz 1908 Tarihli Telgrafı.

(99) Ahmad, *age.*, s. 31.

(100) KA, s.30, İstanbul'daki Askeri Ataşenin 24 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(101) KA, s.25, İstanbul Maslahatgüzarının 24 Temmuz 1908 Tarihli Telgrafı.

(102) Aynı yer.; Meşrutiyet hareketinin önemli gelişmelerinden biri olarak görülen Firzovik olayının gelişimi oldukça farklıdır. Bu olay Arnavutların bir Avusturya-Alman okulunun Sarayıcı köyüne yapmaya hazırlandığı bir geziyi protesto eden bir gösteri olarak başlayıp daha sonra on binlerce insanın Osmanlı İdaresine karşı bir harekete dönüşmüştür. Cemiyet, Arnavutların bu protestosunu büyük bir fırsat olarak değerlendirmiş ve İttihatçılardan Kosova Jandarma Komutanı Galip Bey ve Hacı Şaban Efendi vasıtasıyla meşrutiyet lehinde bir gösteri havasına büründüğü gibi padişaha bu yönde bir ultimatom dahi gönderildi. (Bu konuda daha geniş bilgi için bk.: Ahmad, *age.*, s.26-27; Bayur, *age.*, C.II, Kısım IV, s. 178,197-200; Karal, *age.*, C.V, s.35-36.)

(103) KA, s. 25, İstanbul Maslahatgüzarının 24 Temmuz 1908 Tarihli Telgrafı.

1908 Jön Türk ihtilâli Avrupa ve Rusya'da bazı çevrelerde memnuniyetsizlik yarattı. Zira Osmanlı Devleti yeniden doğabilir ve güçlenebilir bu durumda da Osmanlı Devleti'nin bölünmesi planlarından vazgeçmek gerekebilirdi. Bu durum hem Avrupalı devletlerin hem de başlarında Milükov'un bulunduğu Rus Kadet'lerin¹⁰⁴ de arzu ettiği bir durum değildi¹⁰⁵.

Nitekim 1908 yılının Temmuz ayında Binbaşı Enver Bey ve Niyazi Bey Osmanlı idaresine karşı ayaklandıklarında Liberal Avrupa basınının büyük bir bölümü ve özellikle Rus liberal basını da İmparatorluktaki bu yeni gelişmelerin neticesinde Osmanlı Devleti'nin önünde açılan yeni perspektife büyük bir şüphe ile bakmışlardı. Rusya'daki liberal ve radikal entelektüellerin büyük bir çoğunluğu pesimist düşünceleri paylaşıyorlardı: Onlara göre Osmanlı Devleti Batılı prensipler üzerinde yeniden doğma yeteneğine sahip değildi ve iç ve dış savaşların yangınlarının dumanları arasında kaçınılmaz olarak yıkılacaktı¹⁰⁶. Zira Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyetin ilanından birkaç ay sonra Kadet lideri Milükov, 26 Ekim 1908 tarihinde Tenişev Uçilişi salonunda halka verdiği bir derste, Osmanlı Devleti'ndeki yeni anayasal düzenin, İmparatorluk içerisindeki Müslümanlar ile Hıristiyanları ayıran kanlı sınırı silmeye muktedir olmadığını ifade ediyor ve Osmanlı Devleti'nin tasfiye edilerek bir Balkan federasyonunun kurulmasının, Slav halklarının Osmanlı Devleti ile birlikte varlıklarını devam ettirmelerinden daha kolay olduğunu söyleyecektir¹⁰⁷.

Nitekim Balkanlarda Milükov'un bu düşüncesini destekleyecek gelişmeler kısa bir süre içerisinde ortaya çıkmaya başladı. Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerin neticesinde Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında bir iç savaşın çıkması ihtimali karşısında Sırbistan Bulgaristan'a yanaşmaya başlamıştı. Sırbistan'ın amacı Osmanlı Devleti'nde yaşayan Slavları korumak için Bulgaristan ile birlikte hareket etmektir. Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki mümkün olan bu yaklaşma ne-

deniyle özellikle Makedonya için çetelerle yapılan mücadele şuan için bir kenara bırakılıyordu. Sırp yönetimi ilk adımı atarak Dışişleri bakanı Milovanoviç, Bulgaristan temsilcisini davet ederek ona Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan gelişmeler nedeniyle Sırbistan ile Bulgaristan'ın yakınlaşmasını istediğini ve gerekliliğini bildirdi. Zira bu gelişmeler tamamen yeni bir durum ve tehlike yaratmıştı. Bu durum Slavları tehdit edebilirdi¹⁰⁸.

Kısa bir süre önce Milovanoviç'in bir kabulünde Rusya'nın Belgrat maslahatgüzarı B. Yevreinov görüştüğü Toşev'in de Sırbistan'ın bu görüşünü paylaştığını ve Sırbistan ile Bulgaristan'ın yakınlaşmasının gerçekleşmesi için elden geleni yapmaya hazır olduğunu söylemekteydi. Bu görüşme sırasında Toşev, Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerin Bulgaristan'ın bütün emeklerini yok ettiğini ve Bulgaristan'ın elde ettiği bütün başarıları sıfırladığını ifade ediyordu. Ona göre Bulgaristan için şuan için her şey yeniden başlıyordu. Rusya'nın Belgrat Maslahatgüzarı da Milovanoviç ile Toşev'in "bu iki kardeş halkın" yararı için bu kişileri desteklemek için her fırsatı kullanacağını ifade etmekteydi¹⁰⁹. Bu gelişmelerden de çok açık bir şekilde anlaşılıyor ki Rusya'nın Balkanlarda ki Slavları bir araya getirme siyaseti bu günlerde daha da başarı kazanıyor ve bölgedeki yeni statüko Sırbistan ile Bulgaristan'ı Makedonya meselesini bir kenara bırakıp birlikte hareket etmek üzere bir araya getiriyordu.

Rus diplomatlar açısından şüphe yok ki Makedonya reformları meselesi artık yeni ve daha tehlikeli bir faza girmişti. Bu gelişmelerden sonra Makedonya meselenin ne olacağı hiç de açık değildi. Özellikle şu an için Arnavutların üstlendikleri rol onlar için tamamen karanlık ve Balkan Devletlerinin yeni düzene

(104) Konstitusionno - demokratičeskaya Partiya' nın kısa yazılışı (Anayasalci Demokrat Parti) (Universalniy Ensiklopedičeskiy Slovar, Moskova, 2002 s.519)

(105) Pavloviç vd., *age.*, s. 8.

(106) Aynı yer.

(107) Aynı yer.

(108) KA, s. 48, Belgrat Maslahatgüzarının 4 Ağustos 1908 Tarihli Raporu.

(109) *agb.*, s.49.

nasıl baktıkları da açık değildi¹¹⁰. Rusya'nın Askerî ataşesi Parlatonun toplanmasına kadar Sultanın Jön Türk hareketine hâkim olmak için vakti olduğunu düşünüyor ve Sultanın bunu başaramazsa mücadelenin Başkente gelebileceğinden ve o zamanda sadece iç değil dış sorunlar da ortaya çıkabileceğini ifade ediyordu¹¹¹. Ataşenin bu ifadelerinden, Makedonya reformları meselesinin sekteye uğrayabileceği riski nedeniyle ortaya çıkacak bir dış sorunun pek de arzu edilmeyen bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

Zira Rus dışişleri Osmanlı Devleti'ndeki rejim değişikliğinden sonra İngiltere ve diğer büyük devletlerle mutabık kalınan Makedonya reformları hususunda politikalarını değiştirmemiş ve bu reformların uygulanmasını istemişti. Rusya Dış işleri bakanı İzvolskiy'in yardımcısı ve bir Makedonya uzmanı sayılan N. Çarıkov, özellikle bu görüşü savunmaktaydı¹¹².

3160

İstanbul Maslahatgüzarı Nelidov, Avusturya-Macaristan elçisi ile yaptığı görüşmede Markiz Pallaviçini, şuan için sultan'dan bir şey talep etmenin pek bir anlamı olmadığı zira Sultan'ın talepler karşısında -örneğin bir İngiliz projesi olan hava birliği- "bekleyiniz, yeni düzeni kurmama müsaade ediniz, biz o vakit kendimiz çetelerle ve reformlarla uğraşırız" cevabının kaçınılmaz olduğunu söylüyor ve bu nedenle Avrupa için şu anda tek çarenin Kanun-ı Esasi'nin ilanının getireceği sonuçların beklenmesi olduğunu ifade ediyordu¹¹³.

Nelidov'a göre ise Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmiş olmasından onun uygulamaya geçilmesine kadar uzun bir süreye ihtiyaç olduğunu belirterek yeni devlet düzenine geçmiş olmanın kendi başına Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı hukuki haklarını ve bölgedeki statükoyu ortadan kaldırmamaktaydı. Avusturya-Macaristan elçisi, Nelidov'un altını çizdiği bu hususlar hakkında fikir beyan etmeden Türkiye'de yeni dönemin başlaması hakkındaki düşüncelerini söylemeye devam

etmiş ve sakin bir şekilde yeni düzenin sonuçlarının beklenilmesi gerektiğini söylemişti¹¹⁴.

Rusya'nın bölgedeki reformları devam ettirilmesindeki kararlılığı çok açık idi. Rumeli topraklarında ihtilal hareketleri yaşanırken Fransa'nın Makedonya'da bulunan uluslararası jandarma eğitimcilerinin faaliyetlerini durdurma isteği - ki Fransız elçi Jön Türk hareketinin ele geçirdiği bölgelerde bu faaliyetlerin son bulduğunu söylemekte ve Fransız yönetiminin bilgilerine göre bu eğitim subaylar kendi görev yerlerini bırakmış ve Serez'de toplanmışlardı- Rusya tarafından karşılık bulmamıştı. Rus Dışişleri bakanı İzvolskiy, İstanbul maslahatgüzarına 30 Temmuz tarihli bir telgraf ile Fransız elçinin kendisinden Makedonya'da bulunan Jandarma eğitimcilerinin faaliyetlerini durdurmayı istediklerini bildiriyor ve Makedonya jandarmasında yer alan Rus subaylarının herhangi bir zor durumda kalmaları ile ilgili bir bilgi olmadan Fransa'nın bu teklifinin kabul edilmesi için bir neden görmediğini ve bu bölgede büyük devletlerin hukuki haklarından resmi olarak vazgeçmelerinin arzu edilen bir durum olmadığını söylüyordu. İzvolskiy, ayrıca Malahatgüzardan, Şostak ve Robilan'dan Avrupalı subayların durumu hakkında ne düşündüklerini öğrenmesini ve kendisinin bu konu hakkındaki fikirlerini soruyordu¹¹⁵.

İzvolskiy'in bu telgrafındaki taleplerini yerine getirdiği anlaşılan İstanbul Maslahatgüzarı cevabî telgrafında General Şostak'ın da reformlar için burada bulunan subayların (subay-reorganizatörler) faaliyetlerinin durdurulmasına karşı olduğunu bildirmekteydi. General Şostak, bu subayların eğitim, rapor tutma, devriye gezme gibi faaliyetlerinin birçoğunun ihtilalle alakası olmadığı düşüncesindeydi. Ancak General Şostak ihtilalci ko-

(110) KA, s.30-31, İstanbul'daki Askerî Ataşenin 24 Temmuz 1908 Tarihli Raporu.

(111) *agb.*, s.31.

(112) Kurat, *age.*, s.141.

(113) KA, s.27, İstanbul Maslahatgüzarının 24 Temmuz 1908 Tarihli Mektubu.

(114) *agb.*, s.28.

(115) KA, s.38, Dışişleri Bakanının İstanbul Maslahatgüzarına 30 Temmuz 1908 Tarihli Telgrafi.

mitelerle herhangi bir çarpışmadan uzak durmalarını subaylara emretmiş ve 9 subaydan 6'sı izne gönderilmişti. Geri kalanlar ise ülke içerisinde dolaşmamaları emredilmekteydi. General Robilan ise subaylara saygı ile davranıldığını bildiriyordu. Fransızların Seres'de İngilizlerin Drama'da aldıkları önlemler eski gibi devam ediyordu. İtalyanlar yerlerinde kalıyorlar, Avusturyalılar ilk talepte Üsküp'te toplanmak için hazırlıklarını tamamlamışlardı. Bu yabancı güçlere faaliyetlerini dikkatlice ve kendine güven içerisinde devam etmeleri emredilmişti. Robin reformların bütün organlarının hukuki durumu eskiden olduğu gibi olduğunu ve bu durumu zayıflatmaya gerek olmadığını söylemekteydi. Zira hürriyeti büyük devletlerin sonraki kararlarıyla ilişkilendirilmemeliydi. Nelidov'un düşüncesi ise bu meseleyi Büyük devletlerin yeni kurulan düzene olan ilişkilerinden ayırt etmenin mümkün olmadığını yönündeydi¹¹⁶.

Osmanlı kamuoyunun yabancı devletler ile ilgili şekillenen düşünceleri de bu devletler açısından ayrıca önem arz etmekte olan bir husustu. Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan bu ihtilal hareketleri her ne kadar Jön Türkler başlatıp devam ettiriyor olsalar da görünen oydu ki toplumun büyük bir kesiminden de destek görmüşlerdi. Dolayısıyla yeni şekillenmekte olan düzenin oluşumunda bu kalabalıkların da etkisi olmaması düşünülemezdi. Bazı çevreler de bu devletlerin ihtilale destek verip vermemesi meselesini gündeme taşıyarak kamuoyu oluşturmaktaydılar. Bu bağlamda Selim Melhame Paşa'nın kaçırılmasına yardım etmiş olan İtalyan elçisine çıkışılıyor; ayrıca tam bir görüş birliği ile inanılan Almanya temsilciliğinin Sultanın çok sevdiği ikinci kâtibi İzzet Paşa'nın kaçırılmasına iştirak ettiği hususu¹¹⁷ gözden kaçmıyordu.

Bu bağlamda Kanunun-i Esasi'nin ilanını takip eden ilk günlerde sokak ve meydanlarda yapılan birçok konuşmada Rusya'ya karşı ise olumsuz bir söz işitilmemiş tam tersine "Rusların düşman olmadıkları" söylenmekteydi. Hatta Almanya ve İmparator

Wilhelm'e karşı konuşmalar yapıldığına dair duyumlar vardı¹¹⁸.

Fakat ilerleyen günlerde Rusya hakkında çeşitli söylentiler ortaya çıkmaya başladı. İstanbul maslahatgüzarının söylenti olarak nitelendirdiği duyumlara göre Meşrutiyet'in ilanını bastırmak için Karadeniz'de Rus filosu hazırlık içerisinde, İngiliz filosu ise Rusların bu düşüncesine karşı Çanakkale boğazının yakınlarında bir yerde bekliyordu¹¹⁹.

Ancak, İstanbul maslahatgüzarının Rus filusunun hazırlık içerisinde olduğunu söylenti diye bahsettiği mektubundan sadece üç gün sonra İsvolskiy, Osmanlı Devleti'nde gerçekleşmesi muhtemel olaylar karşısında Rusya'nın izleyeceği siyaseti tespit amacıyla 3 Ağustos günü özel bir toplantıda şuan için Rusya'nın tek başına herhangi bir girişimde bulunamayacağı ancak diğer devletlerle birlikte hareket edebileceği ve İstanbul Boğazı'nın yukarı bölgesinin işgal edilmesi için gelecekte hazırlıkların yapılması için karar alınacaktır. Toplantı bu yöndeki hazırlıkların hızlandırılması temennisiyle son bulurken, Çar II. Nikola da bu toplantıda kabul edilen görüşleri 5 Ağustos 1908 günü onay verecek ve imzalayacaktır¹²⁰.

Nihayet 3 Ağustos'ta alınan bu kararlardan sadece dört gün sonra Rus Genel Kurmayı F. Palitsın, 7 Ağustos tarihinde Odessa bölgesi birlikleri komutanına hazırlıklar için emir vermiş ve Dış işleri bakanlığı aracılığıyla Rus Bahriye Nazırından Karadeniz deniz gücü komutanının da bu hazırlık çalışmalarına katılmasını arz ederek¹²¹ Rusya'da bu yöndeki çalışmalar derhal başlatılmıştı. Rusya'daki bu gelişmelerden İngiltere ve Osmanlı Devleti ise haberdar değildi¹²². Ancak, bu şekil-

(116) KA, s.43-44, İstanbul Maslahatgüzarının 3 Ağustos 1908 Tarihli Gizli Telgrafi.

(117) KA, s.42, İstanbul Maslahatgüzarının 31 Temmuz 1908 Tarihli Mektubu.

(118) Aynı yer.

(119) KA, s.42, İstanbul Maslahatgüzarının 31 Temmuz 1908 Tarihli Mektubu.

(120) Kurat, *age.*, s.141-143.

(121) KA, s.52, Genel Kurmanın Dış İşleri Bakanına 9 Ağustos Tarihli Gizli Mektubu.

(122) Kurat, *age.*, s.143.

de ihtilal hareketleri devam ederken Osmanlı Devleti'nin en güçsüz anında yabancı devletlerin müdahalesinin olabileceği bir dönemde Osmanlı kamuoyunun artık klasikleşmiş Rus isteklerini hissetmiş olması da beklenen bir durumdu.

İlerleyen günlerde yerel gazetelerin Rusya'ya karşı güya Rusya burada ki ihtilale destek vermeyen tek ülkeymiş şeklinde olumsuz bir kamuoyu oluşturma çabaları ortaya çıkınca - Rusya'nın İstanbul maslahatgüzarı Nelidov, Kamil Paşa ile bir görüşme yapmış fakat nazırlar tepkisiz kalmışlardı¹²³.

Rusya'nın Askerî ataşesi Holmsen de İstanbul'da özellikle Rusya tarafından yapılacak bir müdahaleden korkulduğunu rapor ediyor ve basının Rusya'ya karşı oldukça düşmanca bir haleti ruhiye içerisinde olduğunun altını çiziyordu. Kamuoyunda oluşan bu durum özellikle Avusturya ve Almanya için yarar sağlamak ve Askerî ataşe açısından söz konusu ülkelerin bu durumu kullanmak için gayret gösterecekleri de şüphesizdi. Ona göre bir an evvel karşı önlemler alınmalı basın ve halk kitlelerini etkilemeliydi. Zira Osmanlı-Rus ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktasıydı. Ona göre eğer Rusya Osmanlı Devleti'ni kendisine sempati duymaya ikna edemezse Osmanlı Devleti korkunç ve tehlikeli bir düşmana dönüşebilirdi¹²⁴. Dolayısıyla Avrupalı devletler artık yeni şekillenen Osmanlı siyaseti ve kamuoyunu diğer bir deyişle yeni düzeni kendi lehlerinde kullanmak üzere çaba göstermekteydiler.

Rusya'nın maslahatgüzarı Avrupalı Devletlerin Osmanlı devletinde yaşananlara yaklaşımının oldukça ilginç bulmaktaydı. Ancak, şuan için Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerin onlar için de bir bilmededen ibaret ve bu devletlerin batılı gazetelerin kısa ve anlaşılabilir değerlendirmeleriyle yetinmekte olduklarını düşünmekteydi. Maslahatgüzar, tamamen rastlantı sonucu Ferit Paşa'ya kısa bir süre önce Kara Kartal nişanın verilmesi gerçekleşen ihtilalin Alman ve Avusturya he-

gomenyasına bir darbe olarak değerlendirilmesini, Sait Paşa'nın atanmasını da İngiltere için bir başarı olarak görülmesini -ki o da yeni nazır Kamil Paşa gibi İngiltere taraftarı olarak anılıyordu- bu düşüncesi için bir kanıt olarak dile getirmekteydi. Zira ona göre bu yorumlarda Sait ve Kamil Paşaların bir biriyile geçinemedikleri unutuluyordu. Ayrıca her iki nazırın İngiliz-Rus yakınlaşması karşısında nasıl bir fikre sahip olacakları da henüz açık değildi. Zira İmparatorlukta eskiden Anglofil sözcüğü Rusya karşıtlığının eşanlamlısıydı¹²⁵. Rusya maslahatgüzarı bu yorumlara eleştiri getirmekle birlikte kısa bir süre sonra yapılacak atamalar bu yorumların haklılığını destekler nitelikteydi: Meşrutiyetin ilanından iki ay sonra Kamil Paşa'nın sadaret makamına getirilmesi her ne kadar bu erken dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dış siyaset prensipleri teşekkül etmemiş olsa dahi nasıl bir dış siyaset izleneceğini gösterecek mahiyette idi. Zira İngiltere'nin liberal bir ülke olması nedeniyle İttihatçıların İngiltere'ye karşı sempati besledikleri açıktı¹²⁶.

İmparatorluğun Avrupa topraklarında başlayan olaylar ve bu olayların neticesinde Sultan Abdülhamit'in beklenmedik bir şekilde meşrutiyeti ilan etmesi Avrupalı devletlerde de şaşkınlığa yol açmıştı. Sultanın 33 yıl gibi uzun bir müddet iç ve dış siyasetteki olumsuz gelişmeler karşısında otoriter bir monarşik yönetim sergilemek durumunda kalmasının ardından yirmi gün gibi kısa bir sürede Meşrutiyeti ilan etmesi ve İttihatçıların neredeyse her isteklerinin yerine getirmesi, vilayetlerdeki gösterilere müdahale edilmemesi, beklenmedik bir hızla kamuoyunda ve kentlerdeki liberalleşme Avrupalı devletlerdeki bu şaşkınlığın kaynağı olduğu söylenebilir. Nitekim Sultan Abdülhamit'in bu tavır 7 Ağustos günü kabul ettiği yabancı temsilcilerine söylemlerinde de hissedilmekteydi.

(123) KA, s.52-53, İstanbul Maslahatgüzarının 10 Ağustos 1908 Tarihli Telgrafı.

(124) KA, s.54, İstanbul'daki Askerî Ataşenin 13 Ağustos 1908 Tarihli Raporu.

(125) KA, s.41-42, İstanbul Maslahatgüzarının 31 Temmuz 1908 Tarihli Mektubu.

(126) Kurat, *age.*, s.144.

Dışişleri bakanlığı aracılığı ile bütün yabancı temsilcilerinin çağırıldığı 7 Ağustos günü yapılan selamlıktan sonra, Sultan yabancı temsilcileri kabul ederek Kanun-ı Esasiyi yeniden yürürlüğe koyduğunu ve ondan ileride vazgeçmeye niyetinin olmadığını söyledi. Bu açıklamadan sonra Sultan bu açıklamasını ve selamını devlet yöneticilerine iletmesini istedi. İtalyan elçi ise “anayasa”, “özgürlük”, “Osmanlı millet”, “sorumluluk sahibi danışmanlar”, gibi kavramların altını çizerek kendi meslektaşları adına bu “bilgece karar” için onu kutladı¹²⁷.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi İmparatorluğun Avrupa topraklarındaki birliklerinde olaylar başladığında Petersburg’a gelen haberler ve kısa bir süre sonra Sultan Abdülhamit’in Meşrutiyeti ilan etmesi Rus hükümet çevrelerinde şaşkınlıkla karışık heyecanla karşılanmıştı. Zira bazı çevreler bundan memnun da olmuşlardı çünkü ihtilalin yol açacağı iç karışıklıklar Rusya’nın müdahalesiyle sonuçlanabilirdi. Diğer yandan Osmanlı Devleti’ndeki bu ihtilal hareketi Rusya’da henüz tam anlamıyla son bulmamış ihtilalci hareketleri artırmasından endişe ediliyordu.¹²⁸

Osmanlı Devleti’ndeki gelişmeler, Paris’te korku, sempati, hayret duyguları gibi karmaşık duygular uyandırıyor. Fransızlar gelişmeleri zorlukla kavıyorlardı. Paris borsasında da Osmanlı Devleti kâğıtları değer kaybetmeye başlayacaktır. Diğer taraftan Jön Türk Hareketi ve Kanun-ı Esasi’nin ilan edilmesi basında ve Fransız kamuoyunda ve yönetiminde destekler bir yankı buldu. Rusya’nın Paris Maslahatgüzarı, Paris Jön Türk Komitesi’nin uzun yıllar boyunca kaldığı bir yer olmasına karşın onların faaliyetlerinin Fransız yönetiminin özel bir ilgisini çekmediğini ifade ediyor ve Makedonya ve İstanbul’da son haftalarda yaşananların Fransız siyasetçileri ve diplomatları için tamamen beklenmedik bir olay olduğunu rapor etmekteydi¹²⁹.

Meşrutiyetin ilanı İngiltere’de ise çok iyi karşılandı. İstanbul’da derin kök salmış

olan Alman nüfuzunun kırılacağı zannedilmiş ve bu yoldaki faaliyetin artırılmasına karar verilmişti. Bu nedenledir ki İstanbul’a tayin edilecek yeni elçi hususunda bilhassa itina gösterilmişti. Avam kamarası reisi (speaker)’nin kardeşi Sir Gerald Lowther’in bu göreve atanması özellikle manidardı. Fransa da İstanbul’a yeni bir elçi gönderdi. Bu defa İstanbul’a tayin edilen yeni elçi M: Bompard, Fransız hariciyesinin önemli simalarından biri idi. Rusya ise İstanbul’a yeni bir elçi tayini hususunda acele etmedi. Meşrutiyetin ilanından tam bir sene sonra İstanbul’a gönderilen yeni Rus elçi N. Çarikov İzvolskiy’in yardımcısı sıfatıyla Rus hariciyesinin en mümtaz simalarından biri idi¹³⁰.

Meşrutiyetin ilanından hemen sonra İngiltere’nin bu yöndeki faaliyetleri ve istekleri başlamıştı: Zira Erzurum Valisi İngiltere elçisi ile bir sohbeti sırasında, Elçi Kanun-ı Esasinin yürürlüğe girmesinin kendi hükümetini memnun ettiğini söyledikten sonra valiye daha evvelden Rusya’ya karşı yükümlülüklerden kurtulup Erzurum ve komşu vilayetlerde demiryolu inşasına başlamalarının mümkün olup olmayacağını sormuştu. Said Paşa da IV. Kolordu subaylarının da bu türlü sorular sorduğunu ve bu sorulara cevap beklediklerini söylemişti. Tahsin Paşa cevabında sadrazama Sultan’ın Büyük elçinin bu sorusunda İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ne yardım etme isteğinin bir kanıtı olarak gördüğünü ve zamanı geldiğinde bölgeden gelecek olan mebusların bu meseleyi ele alacaklarını ve bir zamanlar şatlar gereği kabul edilmiş olan bu yükümlülüklerden kurtularak bu görüşmelerin iyi sonuçlanacağını zira artık bu koşulların bulunmadığını söylüyordu¹³¹.

(127) KA, s.51-52, İstanbul Maslahatgüzarının 7 Ağustos 1908 Tarihli Telgrafı.

(128) Kurat, *age.*, s.140.

(129) KA, s. 49-50, Rusya’nın Paris Maslahatgüzarının 6 Ağustos 1908 Tarihli Mektubu; Edward F. Knight da bu görüşü paylaşmaktadır: Ona göre büyük devletler iki ay içerisinde, o zamana kadar tanınmayan insanların oluşturduğu bu cemiyetin bir imparatorluğun hâkimi olacağını düşünmemişlerdir ve Hiçbir yorum yapmadan beyannamenin bir veya iki gazete tarafından kısa özetinin yayınlanmış olması hariç Jön Türk Cemiyeti ihtilal emri gerçekleştirene kadar dünya tarafından ciddiye alınmamıştır. (Knight, *age.*, s.110.)

(130) Kurat, *age.*, s.144.

(131) KA, s.38, İstanbul Maslahatgüzarının 31 Temmuz 1908 Tarihli Telgrafı.

İngiltere, Fransa ve bir sene sonra onlara katılan yeni Rus elçisinin faaliyetleriyle İstanbul'daki Alman nüfuzuna darbe indirilmesi mümkün olabilecek gibiydi. Nitekim Bir müddet için İstanbul'da Alman nüfuzu epey sarsılmıştı¹³².

Sonuç

Sonuç olarak bu makaleye temel teşkil eden elimizdeki Rus diplomatik belgelerini değerlendirdiğimizde:

Meşrutiyetin ilanı arifesinde Rumeli'de başlayan isyan hareketleri, heyetlerin gönderilmesi, Rumeli'de gerçekleştirilen suikastler ve Meşrutiyetin ilanı ile gösteriler, mitingler, halkın haleti ruhiyesi, Saray'ın tutumu gibi bölgedeki atmosferi yansıtan gelişmelerin söz konusu belgelere yansıdığını görüyoruz. Meşrutiyetin ilanı evveli bu gelişmelerin diplomatlar tarafından daha ziyade yorum yapılmadan, gelişmeleri anlamaya çalışma gayretiyle takip edildiğini söyleyebiliriz.

Rus diplomatlar isyan hareketlerini önce Makedonya'daki yabancı kontrol organlarına karşı bir hareket olarak değerlendirirken Meşrutiyet'in ilanı sonrası halkın da katılımıyla birlikte istibdat rejimine, halkın hafiyelikten ve hazinenin soyulmasından nefret etmesi gibi daha iç dinamiklere bağlandığını görüyoruz.

Belgelere yansıyan yorumlara göre, Osmanlı idarecilerinin uzun bir süre İttihatçılarla başa çıkacakları ümidini koruduklarını anlıyoruz. İttihatçıların ise oldukça özgür davrandıklarını ve bunun nedenin ise belgelerde, kısmen Türk yönetiminin güçsüzlüğü ve kısmen de Türk yönetiminin Jön Türk hareketine açıklanamayan bir bakış açısından kaynaklandığı şeklinde yorumlanmaktadır. Rus diplomatlarca, Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan bu olayları "ihtilal kavramı dışında bir kavramla açıklamanın mümkün olmadığı" belirtilirken bu ihtilalin tamamen sessiz ve kansız geçiyor olmasını ise Abdülhamit'in İttihatçıların her isteğini yerine getirmesine

bağlanmaktadır. Belgelerde özellikle Hıristiyan ve Müslüman ahalinin birlikte disiplin içerisinde hareket ettikleri sıkça altı çizilen hususlardan biridir.

Yazışmalarda, ihtilal hareketinin Abdülhamit tarafından bu şekilde beklenmedik bir hızla kabul edilmesi Abdülhamit'in bir siyasî hamlesi olarak değerlendirilmekle birlikte, Jön Türklerin isteklerini yerine getirmesi nedeniyle Sultanın teslim olduğu izlenimi verdiği yorumları da yapılmaktadır.

Rus diplomatlarının genel olarak Osmanlı Devleti içerisindeki gelişmelere şüphe ile yaklaştıklarını söyleyebiliriz.

Yazışmalardaki şüphenin ve çekincenin yoğunlaştığı konu ise Makedonya reformları meselesidir. Rus diplomatlar açısından şüphe yok ki Makedonya reformları meselesi artık yeni ve tehlikeli bir faza girmişti. Onlar açısından Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeler büyük devletlerin reform tedbirleri önünde ciddi bir engel teşkil edebilirdi. Rus diplomasisi yeni devlet düzenine geçmiş olmanın kendi başına Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı hukuki haklarını ve bölgedeki statükoyu ortadan kaldırmadığını savunmaktaydılar. Nitekim Rusya'nın Makedonya'daki reformları devam ettirilmesindeki kararlılığı belgelere çok açık bir şekilde yansımıştır.

Belgelere yansımış olan ilginç hususlardan biri de Osmanlı Devleti içerisindeki gelişmeler karşısında politikalar belirlemek üzere yapılan özel bir toplantıda alınan kararlardır. Bu toplantıda Rusya'nın tek başına herhangi bir girişimde bulunamayacağı ancak diğer devletlerle birlikte hareket edebileceği kararı alınmış ve ayrıca İstanbul Boğazı'nın yukarı bölgesinin işgal edilmesi için gelecekte hazırlıkların yapılması kararlaştırılmıştır.

(132) Kurat, *age.*, s.144.; Bir anlamda şuan için İtilaf devletleri bir zafer kazanmışlardı: Jön Türkler donanmayı düzenlemesi için bir İngiliz amirali ve Gümrük idaresini yeniden oluşturmak için bir İngiliz idaresinin getirilmesini istediler. Sir W. Wilcocks Nafia Nezaretine danışman atanarak bir proje çerçevesinde Mezapotamya'ya gönderilirken Maliye hususunda da yabancı sermayenin en büyük kısmını elinde bulunduran Fransa'nın Sayıştay Başkanı M. Laurent Osmanlı Maliye nezaretinde yetkili uzman olarak görevlendirildi. (Bk.: Yerasimos, *age.*, s.1059.)

Osmanlı Devleti içerisinde ihtilal hareketleri devam ederken Rusya'nın Balkanlardaki Slavlar üzerindeki etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarındaki gelişmeleri temkinle takip etmekle birlikte belgelerden Rusya'nın Balkanlarda ki Slavları bir araya getirme siyasetinin bu günlerde daha da başarı kazandığı anlaşılmaktadır.

Rus diplomatik yazışmalarına yansıyan önemli hususlardan biri de Rus diplomatlarının, Osmanlı kamuoyunda Rusya'ya karşı oluşan olumsuz düşünceleri önlemek için girişimlerde bulunmalarıdır. Böyle bir durum ortaya çıkınca Rus diplomatlarının bu gelişmenin özellikle Almanya ve Avusturya-Macaristan'a avantaj sağlayacağı düşüncesiyle biran evvel önlemler almaya çalıştıklarını görüyoruz. Aksi takdir de Osmanlı Devleti tehlikeli bir düşmana dönüşebilirdi. Belgelere yansıyan bu durumu diğer Avrupalı devletlerde de olduğu gibi Rus diplomatlarının Osmanlı Devleti'ndeki "yeni düzeni" kendi ülkelerinin çıkarları doğrultusunda etkileme gayreti olarak değerlendirmek gerekir.

Elimizdeki Rus diplomatik yazışmalarından Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerin bu erken evrede diğer Avrupalı Devletler için de bir muamma olduğu ve Meşrutiyetin ilan edilmesinin bu ülkelerde de şaşkınlığa yol açtığı anlaşılmaktadır.

Söz konusu belgeler her ne kadar bize Rumeli ve İstanbul'daki gelişmeler, Meşrutiyetin ilanı, Saray'ın izlediği politikalar, Rusya'nın izlediği siyaset vs. hakkında önemli bilgiler veriyor olsa da II. Meşrutiyet'e ilişkin Rus diplomatik yazışmaları ışığında yapılan böyle bir çalışmanın Rus dışişleri arşiv belgeleri ve kaynakları taranarak devam ettirilmesinin önemli bir perspektife sahip olduğunu ve gerekliliğini de belirtmek isteriz.

Kaynakça

ПАПОВ, А., "Туретская Революция 1908-1909", Красный Архив, Т.6(43), Москва.

1930'da Yayımlanmış Belgeler:

Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 25-30 Haziran 1908 Tarihleri Arasındaki Raporlarından

Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 6 Temmuz 1908 Tarihli Raporu

Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 13 Temmuz 1908 Tarihli Raporu

Manastır Konsolosun 17 Temmuz Tarihli Raporu

Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 19 Temmuz 1908 Tarihli Raporu

Selanik'teki Büyük Elçilik Yöneticisi 21 Temmuz Tarihli Telgrafi

Dışişleri Bakanının Londra'daki Elçiye 22 Temmuz 1908 Tarihli Telgrafi

Londra'daki Elçi'nin 22 Temmuz 1908 Tarihli Telgrafi

İstanbul Maslahatgüzarının 22 Temmuz 1908 Tarihli Telgrafi

Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 23 Temmuz 1908 Tarihli Raporu

Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 23 Temmuz 1908 Tarihli Raporu

Manastır Konsolosun 23 Temmuz Tarihli Telgrafi

Üsküp Konsolosun 23 Temmuz Tarihli Telgrafi

Makedonya'da Görev Yapan Ataşenin 23 Temmuz 1908 Tarihli Telgrafi

Dışişleri Bakanının Setin Maslahatgüzarına 24 Temmuz 1908 Tarihli Telgrafi

İstanbul Maslahatgüzarının 24 Temmuz 1908 Tarihli Telgrafi

İstanbul Maslahatgüzarının 24 Temmuz 1908 Tarihli Mektubu

İstanbul Maslahatgüzarının 31 Temmuz Mektubu

İstanbul Maslahatgüzarının 3 Ağustos Tarihli Telgrafi

Belgrat Maslahatgüzarının 4 Ağustos 1908 Tarihli Raporu

Paris Maslahatgüzarının 6 Temmuz 1908 Tarihli Mektubu

İstanbul Maslahatgüzarının 7 Ağustos Telgrafi

İstanbul Maslahatgüzarının 10 Ağustos 1908 Telgrafi

Genel Kurmayın Dışışleri Bakanı'na 9 Ağustos Tarihli Gizli Mektubu

İstanbul Askeri Ataşesinin 13 Ağustos Tarihli Raporu

Araştırma Eserler

ADAMOV, Y. A., Razdel Aziatskoy Turtsii, İzd.: NKİD, Moskva, 1924.

ALİYEYEV, G. Z., Turtsiya v Period Pravleniya Mladoturok (1908-1918 gg.), İzd.: Nauka, Moskva, 1972.

ARMAOĞLU, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914), TTK yay., Ankara, 2003.

BAYUR, Y. H., Türk İnkılâbı Tarihi, C.I, Kısım:I, TTK yay., Ankara, 1991.

ENGİN, V., II. Abdülhamid ve Dış Politika, Yeditepe yay., İstanbul, 2005.

Hâtırat-ı Niyazi, İstanbul, 2003.

KARAL, E. Z., Osmanlı Tarihi, C. V, TTK Yay.

KNİGHT, E. F., Jön Türkler ve II. Abdülhamid, İstanbul, 2010, s. 81-82.

KURAT, A. N. Türkiye ve Rusya, TTK Yay., Ankara, 2011.

PAVLOVİÇ M. vd., Turtsiya v Barbe za Nezavisimost, Moskva, 1925

PETROSYAN, Y. A., Sovyet Gözüyle Jöntürkler, Çev.: Mazlum Beyhan; Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi yay., Ankara, 1974.

SHAW, S. J.; Shaw E. K., Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C.II, İstanbul, 2000 Universalnyy Ensiklopedičeskiy Slovar, Moskova, 2002.

YERASİMOS, S. Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, 2-Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına, İstanbul, 1975, s.1056